

Nyíregyházi Főiskola
Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai Kar

**Az egyház és a modernizáció a XIX.-XX. században
és ennek pedagógiai vonatkozásai**

Témavezető:
Dr. Janka György

Készítette:
Szilassy Péter
IV. évfolyam
hittantanár-történelem szakos
hallgató

Nyíregyháza, 2005.

Tartalom

Bevezetés	3
Etimológiai megközelítés	6
Modernség a modern ideológiák tükrében	10
A modernizáció története a XIX. századtól a II. vatikáni zsinatig	24
Az egyház válasza	36
Összegzés	60
Tanítási tervezet.....	61
Summary.....	69
Bibliográfia.....	70

Bevezetés

A modernizáció és a keresztény hit olyan viszonyban állnak egymással, amely napról napra új kérdéseket vet fel, és gyakran vezet vitákhoz, feszültségekhez is. A 19. században, és még ma is tartó modernizáció a hitet és az egyházat sok ponton kritizálta és elítélte, ezért ha azt halljuk, hogy „modernség”, vagy „modern fejlődés” rögtön olyasmi jut eszünkbe, ami az egyház tanításával gyökeresen ellentétes.

Hogy ez mennyiben igaz, ez már olyan kérdés, amit óvatosan kell megközelítenünk, mert a modern élet, amelyben egész mai, városi és civilizált életünk benne foglaltatik, korántsem azonos a modern gondolkodással és a modern ideológiákkal. Modern ideológiának tekinthető minden olyan tudományos, vagy tudományra hivatkozó világnézet, amely a felvilágosodás óta megjelent, és a köztudatba átment. Azonban a modern világvárosokban élő tömegek egyénekből állnak és nem biztos, hogy mindenki híve a modern ideológiáknak. Ma az emberek nagy többségének minden világnézettel, tudománnyal és a vallásokkal szemben is fenntartásai vannak. Egyrészt emiatt nehéz ez a kérdés, másfelől pedig a keresztény hitről tudjuk, hogy nincs meghatározott történelmi korszakhoz vagy kultúrához kötve, mindenhol megvalósítható. Nagyon szépen megmagyarázza ezt a Diognétoszhoz írt levél, amelyben egy keresztény apologéta így mutatja be kereszténység és a világ kapcsolatát: „Egészen egyszerű: ami a testben a lélek, azok a keresztények a világban. A lélek áthatja a test minden tagját, ugyanúgy jelen vannak a keresztények a világ városaiban. A lélek is a testben lakik, de nem a testből való, a keresztények is a világban vannak, de nem e világból valók.”

Ez a meglátás sejteti a keresztény ember és a modern világ viszonyát. A keresztény ember életvitele nem különbözik a modern városi ember életmódjától, de gondolkodásában, szokásaiban, kultúrájában más, mint az átlagos modern ember.

De milyen lehet az igazi modern ember, aki más, mint a keresztény ember? Mennyiben lehet modern a keresztény ember, vagy hogyan élhet hiteles keresztény életet? A kérdés olyan, amelyre a válasz rendkívül sokszínű. Mert ez egyrészt szorosan egzisztenciális kérdés, melyet csak az egyéni ember dönthet el figyelembe véve egész karakterét, világnézetét, hitét, másrészt pedig az egyház és a modern világ viszonyának kérdése, amely nagyban meghatározza az egyéni ember felfogását is. A kérdés azt a kettős dilemmát hozza magával: hogyan kell a keresztény embernek élnie és gondolkodnia a

modern világban, amely mára már nemcsak modern de globalizált is, valamint hogy az ember és a társadalom mitől lesz egyáltalán modern. Mint sokminden másnak, a modernizmusnak is két dimenziója van: az elméleti, filozófiai, valamint a tényszerű, gyakorlati. Mindennapi életünk behálózzák a modern tudomány vívmányai, nélkülük az életünket jóformán el sem tudjuk képzelni. Ezek forrásai viszont - a modern tudomány elméletei és a modern ideológiák – kérdésessé váltak. Az egyház a hit ismereteinek feldolgozásában és tanításában a modern tudomány módszereivel él miközben olyasmit tanít, amit a modern ideológiák kezdettől fogva támadtak, vagy feleslegesnek nyilvánítottak.

Eközben pedig számtalan helyen hallhatjuk – hívő emberektől, egyházaktól és modern filozófusoktól, tudósoktól – hogy életünk komoly válságban van. Miben állhat ez a válság, a modern világ válsága? A modern világ jutott valamiért válságba, vagy már maga a modernség egy súlyos válság?

A modern társadalmat, szellemiséget és lelkiséget az egész modern civilizáció világérzetét kitűnően írja le Oswald Spengler filozófiája. Ismert történelem-filozófiai művében („A Nyugat alkonya”) fejti ki, hogy a válság tulajdonképpen maga a modern civilizáció, a nyugati kultúra válsága. Nézete nagy tiltakozást váltott ki a modernisták körében, akik valamennyien megegyeznek abban, hogy történelme folyamán az emberiség általános haladást, fejlődést él meg s ez a modern civilizáció vívmányaiban mutatkozik meg. Mégis miért nem érezzük magunkat igazán boldognak, miért nem magától értetődő ez a fejlődés? Miért van az, hogy a modern élet bár kényelmes és sokszínű de úgy érezzük, nem az igazi? Miért reméljük bármilyen egyházban, felekezetben vagy akár magányosan, hogy valahol van még folytatás, örök élet és végtelen boldogság?

Az egyház a modern életben is azért van, hogy az örök életet, Isten létét hirdesse és megtanítsa, hogyan juthatunk el Hozzá. Ám úgy tűnik, hogy a modern világ és a modern ideológiák ennek élesen ellentmondanak. A modern világ válságának szakértője Fridrich Nietzsche kijelentette: „Isten meghalt, mert úgy döntöttünk, hogy nincs többé szükségünk rá.” Itt világossá válik a keresztény hit és a modernizmus ellentéte, amellyel az egyháznak és a keresztény embernek nap mint nap szembe kell néznie. A modern világ fogyasztási társadalma, szórakoztatóipara, vallási és kulturális pluralizmusa

versenyben áll az egyházzal, mert nem Isten és az örök élet, hanem a földi élet boldogítja az egyéni embert és a különféle szavazásokon összetoborzott „többséget” a középpontba helyezi, mindenek fölött állónak tartja. A modern világban tehát az ember válik minden dolog mértékévé így pedig óhatatlanul szembekerül a hittel, mely az összes dolgok forrásáról, Istenről szól, mert Ő a Teremtő, a világ és benne az ember teremtmény. Ezért kell az embernek Istenre figyelnie, ha tudni akarja, hogy a világban mikor jó valami, és mikor rossz. Az ellentmondás látszólag feloldhatatlan. Ez a tanulmány arról szól mi is lehet a modernség értelme, hogyan fejlődött a modernizáció az ezredfordulóig illetve arról, hogy az egyház hogyan igyekezett megértetni Isten kinyilatkoztatását a modern világgal, hogy küldetéséhez híven végrehajtsa üdvösségközvetítő feladatát.

Etimológiai megközelítés

A modernség valódi értelmének megvilágításához elengedhetetlen, hogy elemezzük, illetőleg meghatározzuk a „modern” kifejezés tartalmát. Mit jelent az, hogy modern? Közkeletű szóhasználatkal modernnek nevezünk mindent, ami mai vagy legalábbis nemrégiben feltalált dolog, jól használható, kényelmes és praktikus. Mélyebb értelmét tekintve azonban a modern szó forrás, amelyből egész de legfőként európai és amerikai civilizációnk lendületét megérthetjük. A „modern”-t mint filozófiai fogalmat Eugen Wolf vezette be 1887-ben, később pedig különböző válfajai születtek úgymint modernizmus, modernizáció. Megkezdődött a „modern”-nel mint jelzővel való minősítése minden olyan találmánynak, tudománynak vagy ideológiának, ami a XIX. század elejétől napjainkig létrejött a gazdasági és a szellemi élet területén. A „modern” szó alapvető jelentése a latin modernus etimológiája: mai, átmeneti, új.¹ Érdekes jelentéstartalomra enged következtetni, hogy a vizsgált kifejezést három olyan szóval magyarázza, amelyek összefüggése eltér a szó mai megítélésétől. Mint említettem ma mindent hasznosnak, praktikusnak tartanak, ami modern a kifejezést pozitív jelzőként interpretálják. A forrás szerint a szó eredetileg pusztán időhatározást jelölt, nem a dolgok minősítésére szolgált. Pozitív jelentését csak a XIX. század végére nyerte el. A szó két további jelentése az „átmeneti” és az „új” azt jelentik, hogy olyasmiről van szó, ami eddig nem volt. De jelzik egyben azt is, hogy a szóbanforgó dolog az egész jelenvaló világhoz hasonlóan múlandó is. Így a „modern” szó, hagyományos értelme éles ellentétbe kerül a modern világ közvéleményének felfogásával. A közvélemény minősíti jobbnak ítéli meg minden dolgot, ami „modern” szemben azzal, ami már a múlté, vagyis „elavult”.

Erről az értelmezésről tanúskodik egy olyan forrás, amely éppen a modernizmus fénykorában, a XIX. század végén jött létre. Ez is hivatkozik a szó latin eredetére (modernus) de jelentése nem „új” már hanem „újkori” „időszerű” és „divatos”.² Ez már sokkal inkább emlékeztet a szó mai jelentésére. Már tartalmazza a történelmi vonatkozást még pedig annak a haladó szellemű, ókor-középkor-újkor-sémájú értelmezését. Az „időszerű” és „divatos” meghatározás pedig méginkább megerősíti,

---

¹ Diós István „modern” in Magyar Katolikus Lexikon (Dr. Diós István szerk.) Budapest 2004. IX. köt. 260.

² In a Pallas Nagy Lexikona Budapest 1896. XII. köt. 716.

hogy ebben az esetben a „modern”-nel mint pozitív jelzővel van dolgunk. Ebben az értelemben tehát a kifejezés minden újkori vívmányra ráillik, melyek időszerűek és divatosak, ennél fogva jobbra teszik korunkat a történelem más korszakainál. Ebből fakad a szó egyik származékának, a modernségnek a jelentése: újszerűség, korszerűség. Modernnek azonban nem csak különféle dolgok lehetnek, hanem a személy is, aki a saját területén felhasználja a legújabb szellemi és technikai vívmányokat.³ Ugyanez a forrás második jelentésképpen fokozottan pozitív jelzőként említi, mert szerinte minden modern, ami a legújabb kor divatjának szellemi tudományos és technikai fejlettségének megfelelő. Így míg közelebb jutottunk a kifejezés mai jelentéséhez, hiszen látjuk, hogy az a világ, amelyet a modern vívmányok jobbra tesznek más koroknál, már legújabb korként szerepel, fejlettségi szintje felülmúlja az újkort. Tehát ahogyan a Magyar Értelmező Kéziszótár is írja, a legújabb kor modern kornak is nevezhető, amely már nyíltan szemben áll minden más történelmi korszakkal. Ezt a Filozófiai Kisenciklopédia bővebben is kifejti⁴, mert azt mondja, hogy a modern kor tulajdonképpen egy eszme, amellyel a jelenkor sajátosságait úgy fogalmazzuk meg, hogy szembe állítjuk azokat az elmúlt korszakok sajátosságaival. Érdekes módon azonban nem szól új, vagy legújabb korról. Kiválóan meghatározza a modern kor legfőbb ismérveit úgymint: tudomány, kereskedelem, kapitalizmus, rendőrség, könyvnyomtatás, szigorú megfigyelés, kedvezőbb utazási lehetőség, és mint szellemi tartalmak az ateizmus a bürokratikus racionalitás, az urbanizmus a fogyasztói társadalom de legfőképpen – s ezt vastag betűvel kiemeli – az elidegenedés. Vizsgáljuk meg a „modern” szó két további származékát a „modernizmus”-t és a „modernizál” kifejezést. A Filozófiai Kisenciklopédia szerint a modernizmus a modern kor művészeti irányzata, amellyel együtt jár a fenomenológia, a logikai pozitivizmus, a relativitás és a kvantummechanika is. Ezek mind a modernizmus megnyilvánulásai s ebből arra következtethetünk, hogy a modernség nem csak mint tudomány vagy mint művészeti irányzat jelentős, hanem mint filozófiai nézetrendszer is. Figyelemreméltó az is, hogy a modernnek nevezett művészet a maga absztrakt kifejezésmódjával és lázadó hangulatával éppen a modern tudományos világnézet és a modern kereskedelmi-gazdasági tevékenység, a kapitalizmus elleni kritikájával hívta fel magára a figyelmet. Egy régebbi marxista szellemben íródott forrás

---

³ In Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó Budapest 1966. V. köt, 10.

⁴ In Filozófiai Kisenciklopédia, Kossuth Könyvkiadó Budapest 1996. 234-235.

szerint a modernizmus mint művészet „a burzsoá kultúra válságának jele”,⁵ azonban nagyon fontos dolgot állapít meg a modern művészet lényegéről. Szerinte a modernizmusban a személyiség krízisbe kerül, a tudat dezintegráltsága társadalmi állapottá válik. Megemlíti az is, hogy a korábbi, a klasszikus művészetben a személyiség belső egysége még kiinduló előfeltevés volt. A modern tehát lehet modernkor, újkor ami jobb mint a „régí”, lehet modern vívmányok tömege, amelyek tudományos eredmények, lehet művészet és lehet filozófia. Ha ezeket nem külön-külön, hanem egységében szemléljük, a modernség mint világnézet és mint a jelenkori társadalom általános tudatállapota jelenik meg. Időben persze nagy a különbség a jelenkor és az újkor között, azonban a modernség szempontjából ennek kicsi a jelentősége. A modernitás nagy hódítása a XIX. századra esett, csúcsát a XX. században érte el, a nagy világháborúkban és a hidegháború idején. Ma a tudományos vívmányok és a művészet szintjén tovább él, a modern világnézet azonban elvesztette azt a vonzerejét, amit a XIX. században élvezett.

Mivel a modernség – a modern vívmányok fejlődése miatt dinamikus folyamat - nagy jelentősége van a „modernizál” és a „modernizáció” kifejezéseknek is, amelyek egymásnak ikerpárjai. A „modernizál” szó tevékenységet jelöl, arra a cselekményre utal, hogy valamit korszerűvé, az új követelményeknek megfelelővé teszünk,⁶ és utal a cselekvő személyre is. A modernizáció, amellyel ebben a tanulmányban részletesen foglalkozom általános értelemben a társadalom és a gazdaság korszerűsítése, abból a célból, hogy megfeleljen az új követelményeknek, valamint fontos társadalomtudományi fogalom – a fejlődés ideológiamentes alternatívája.⁷ A Magyar Értelmező Kéziszótár nem részletezi, hogy milyen fejlődésre gondol. Azonban kitűnő meglátása, hogy a modernizáció egy nagy társadalomtörténeti korszakváltás, amely együtt jár a demokratikus politikai rendszer kiépítésével, a kommunikáció formáinak fejlődésével és az írásbeliség általánossá válásával valamint az urbanizációval. Ez a magyarázat nagyrészt történelmi jelenséggént írja le a modernség fogalmát, de tartalmazza a modern világ optimizmusát is, amennyiben mint a fejlődés nagy lehetőségét jelöli meg. Az én véleményem szerint a modernizáció nagy korszakváltó folyamat a XIX. századtól a jelenkorig, amely az élet egyetlen területét sem hagyja

---

⁵ Simon Endre „modernizmus” in Filozófiai Kislexikon (Szigeti Györgyné szerk.) Budapest 1970. 213.

⁶ In Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó Budapest 1966. V. köt, 10.

⁷ In Magyar Nagylexikon, Budapest 1999. (Glatz Ferenc szerk.) 206-207.

érintetlenül. Jelen van a társadalomban, gazdaságban, vallásban, tudományban, etikában, közvéleményben, oktatásban, politikában. Átfogja és áthatja egész életünket. Ezért a következő fejezetben a modernizáció mondanivalóját, ígéretét és világnézetét szeretném bemutatni.

Modernség

a

modern ideológiák tükrében

A modernségnek, mint világnézetnek a megértéséhez fontos, hogy a modernséget úgy fogjuk fel, mint egy olyan korszak gondolkodását, amely jobbnak, fejlettebbnek, tehát értékesebbnek tartja magát más, letűnt korszakoknál vagy kultúráknál. A XIX. század közvéleményében általánossá vált a „haladó” terminus használata a modern gondolkodás kifejezésére, így a két szó: modern, illetve haladó, szinte azonos értelmű párjai lettek egymásnak. Mindenki, aki tudós volt, vagy modern, tudományos világnézetet kreált, haladó gondolkodónak számított, akivel állandóan szembeállították, és negatívan értékelték az ún. konzervatívokat. A maradi gondolkodót később felruházták az azóta gyakran emlegetett „reakciós” jelzővel is, amely alatt gyakorlatilag egy olyan ember értendő, aki ellenzi a haladást, és mint ilyen, szemben áll a modern világgal, és elzárja az emberiség univerzális fejlődésének útját.

A haladónak és a maradinak ez a szembenállása késhegyre menő vitákat váltott ki a XIX. századi közvéleményben, ebből pedig világosan látható, hogy a modernizáció szellemi és kulturális értelemben nem más, mint a haladónak nevezett modern tudományos elméletek elterjedése, amelyeknek óriási közvélemény és világnézet alakító hatásuk volt, s ez a hatás még ma is tart. Ebben a fejezetben tehát a modern világ szellemiségét meghatározó tudományos, világnézeti igényű elméleteket fogjuk bemutatni.

A modern világnézetnek különböző ideológiái vannak, de valamennyiüknek közös elvük a haladás, vagy úgy is mondatnánk, valamennyiüknek gyűjtőmedencéje a progresszionizmus. A „haladó erők táborá” a legtekintélyesebb politikusok és értelmiségiek gyülekezete lett.

A progresszionizmus elsősorban a történelem haladáselvű, lineáris szemléletével igazolja magát, mert úgy értelmezi, mint az emberiség állandó javulásának és emancipálódásának folyamata, valamint a növekvő életszínvonal lehetősége.⁸ A progresszionizmusnak azonban nincsenek pontosan, név szerint meghatározható

---

⁸ Molnár Tamás: Az értelmiség alkonya, Akadémiai Kiadó Budapest 1996, 113.

filozófusai, mert mindenhol jelen van, mint az egész zsurnalizmus és a tömegmédiá alapvető hangvétele, és amint Molnár Tamás filozófus kitűnően meglátja, - ebben a minőségben mágikus jelentése lett⁹. A progresszionizmus hívei tudományos fórumokon a sajtóban és a médiában ünneplik a modern világ ezernyi vívmányát és kritizálják, sőt gúnyolják a maradiakat, mint a fejlődésnek ellenállókat. Miben állhat ezen ellentét lényege? Molnár Tamás szerint abban, hogy másként vélekednek arról, milyennek kellene az eszményi embernek lennie. Mert világos, hogy ha fejlődésről beszélünk, meg kell jelölni a fejlődés célját. A haladó gondolkodó eszménye a teljesen szabad, toleráns és racionális ember, aki részt vesz a pluralista társadalom felépítésében, a társadalom pedig cserébe biztosítja „emberi jogait, szabad vallásgyakorlatát stb. A racionális emberről szóló szemlélet az egész modern közvéleménynek politikai gondolkodásnak és nevelésnek is alapját képezi, valamint szoros összefüggésben van a modern kor uralkodó politikai eszmeáramlatával, a liberalizmussal. A racionális emberképre épített progresszivistá eszme a XIX. században jelent meg radikális formában. Ennek a racionális embernek két komponense van. Az egyik, ahogyan Molnár Tamás írja, - hogy természetétől fogva jó, mint Rousseau annak idején kimondta.¹⁰ Ennél fogva lesz joga az embernek a szabadságra, egyenlőségre és testvériségre. A másik dolog, hogy a természetétől fogva jó ember felszereli magát a felvilágosodás materialista és racionalista filozófiával, így szabad megismerést biztosít magának a tudomány és az egész világ minden terén. A haladó gondolkodás eszménye az ilyen ember és tulajdonképpen ez képezi a modern ember esszenciáját. Az ember alapvetően jó természetéről szóló dogma az alapja a manapság uralkodó liberalizmusnak is, amely szerint a világ alapvetően jó és a pozitív fejlődés útján halad, a bajokat, problémákat pedig csak ki kell beszélni a megfelelő szakember előtt és, ha tapasztalatilag feltárjuk, megtudjuk oldani azokat. Különben is csak elszigetelt jelentőségük van az általános fejlődéshez képest.

Maga a fejlődés gondolata részben a felvilágosodás racionalistáitól és szabadkőműveseitől származik, részben pedig Charles Darwin nézetéből, az evolúcióból. Itt fontos megjegyezni, hogy Darwin sohasem szánta elméletét filozófiai és

---

⁹ Id.: Op. Cit. 113.

¹⁰ Id.: Op. Cit. 115.

politikai antropológiának, tisztán természettudományként képzelte el.¹¹ Emiatt csak részleges jelentősége van annak, hogy az evolúció elmélete a XIX. században megdöntötte az ember isteni akarattal való teremtésének tanát. Ugyanis az evolúció, mint természettudományos elmélet, hemzseg a hibáktól, ahogyan azt maga Darwin is tudta.¹² Az evolúció tehát sokkal jobban bevált filozófiai és politikai nézetnek, valamint sajtóorgánumokban hangoztatott populáris valláspótléknak, mint természettudományos elméletnek. Ezért nem tartom fontosnak részletezni az evolúció elméletét, helyette sokkal közelebb visz minket a modern világnézet megértéséhez, ha megvizsgáljuk a haladás elméletének politikai és vallási kihatásait. A haladó gondolkodás teljes mértékben magáévá teszi a felvilágosodás deizmusát és ateizmusát. A deizmus szerint Isten a legjobb világot alkotta meg, ezért nem is kíván életébe beleszólni, mert nem igényel semmiféle utólagos javítást. Következésképpen minden vallás és kultusz feleslegessé válik, elég a tisztességes élet, ami az észszerű erkölcsön alapul.¹³ A világnak ezzel minden kapcsolata megszakad Istennel, ennek pedig logikus következménye a felvilágosodás folytatódása során, hogy Isten eltűnik a szeme elől, majd meg is semmisül és kialakul a materialista ateizmus. László Andrásnak van erről egy kiváló aforizmája, amit érdemesnek tartok idézni: „Az angol polgári forradalom még protestáns jellegű volt. A nagy francia forradalom már deista. A szovjet-orosz forradalom pedig egyenesen ateista. Protestantizmus → deizmus → ateizmus: ezek az újkori alászállás fokozatai.”¹⁴

A hit szempontjából így fest tehát az a „fejlődés”, amit a haladó gondolkodók meghirdettek és, amelyeknek köszönhetően a XIX. században nagy tömegek vallástalanodtak el. Már a felvilágosodásnak voltak materialista-ateista gondolkodói, ha Condillac-ra vagy La Mettrie-re gondolunk. A XIX. század közvéleménye a felvilágosodás nézeteit hangoztatja az egyre inkább városiasodó társadalom néptömegeinek, azt hirdetve, hogy a történelem az ésszerűség felé való fejlődés, állandó felemelkedés az ún. babonából a „tudomány” felé, a szolgai módon tudomásul vett dogmából az „elfogulatlanul” vizsgáló kritikai szemlélet felé és ráadásul a „sötétségből”

---

¹¹ Steve Jones: Darwin szelleme TYPOTEX Budapest 2003, 11.

¹² Id.: Op. Cit. 16.

¹³ Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése, Szent István Társulat Budapest 1973, 252.

¹⁴ László András: Solum Ipsum, Kötet Kiadó Nyíregyháza 2000, 73.

a „világosság” felé.¹⁵ Ezt a fejlődést elsősorban a kutató emberi ész felszabadulásával magyarázták, tehát a világ fejlődésének van egy fontos előfeltétele, amely eddig soha elő nem fordult a történelemben: a racionalista tudós. De hogyan kerül ellentétbe a vallással a racionalista tudomány, ha tudjuk, hogy a keresztény dogmatika és a természettudomány területe között létfrendi különbség van, így elvileg egyik sem veszélyezteti a másikat.

Az történt, hogy a felvilágosodó- haladó ember elfordította tekintetét Istentől és a természetfelettől és azt a célt tűzte maga elé, hogy a világot kizárólag anyagi, tehát gazdasági és technikai síkon fogja jobbra tenni. Ebből szükségszerűen következik, hogy többé nem az érdeklő, ami transzcendens és eszkatológikus távlatban üdvöztető, hanem az, ami a szorosan vett gyakorlati élet terén létrehozható, megszerkeszthető. Francis Parker Yockey nagyon jól jellemzi az ilyen gondolkodást, amikor ezt írja: „Az ész megveti a megmagyarázgatatlant, a titokzatosat, a homályost. Egy gép megszerkesztésének, vagy egy hajó építésének gyakorlati problémája esetén érezni kell, hogy minden tényező a tervező ismerete és irányítása alatt áll. Semmi olyan nem létezhet, ami nem mondható meg előre és nem irányítható. A racionalizmus annak érzése, hogy minden dolog az ész alá vethető és teljesen megmagyarázható. Elvet mindent, ami nem látható és ki nem számítható.”¹⁶ Egyértelmű, hogy Isten és a dogmák nem ilyen világosan kiszámítható dolgok, mert Isten emberi ésszel fel nem fogható, a dogmákban pedig a hittitok érvényesül, mivel a dogmatika Isten titkainak vizsgálata, amelyek felülmúlják az emberi értelmet.¹⁷

Nyilvánvaló, hogy ezzel a racionalizmus nem tud mit kezdeni, mivel a dogmát nem lehet mechanikusan értelmezni, így tehát úgy oldja meg a problémát, hogy minden természetfelettit önkényesen nem-létezőnek nyilvánít. A racionalista ember számára így válik Isten és a hit illúzióvá, a vallásgyakorlat feleslegessé, a kultusz és a hittudomány pedig manipulációvá. A XIX. sz. közvéleménye a racionalista embert teszi meg „haladó” emberré, aki a „fejlődés” elkötelezett híve. A haladó eszme etikája deista, haszonelvű vagy konvencionális, ismeretelmélete pedig racionális és tudományos. A vallás a valóság emberközpontú szemléletét nyújtja, a tudomány azonban

---

¹⁵ Francis Parker Yockey: Imperium, Gede Testvérek Bt. Budapest 2002, 228.

¹⁶ Id.: Op. Cit. 228.

¹⁷ A Dogmatika Kézikönyve I. kötet, Vigilia Kiadó Budapest 2002, (szerk.: Theodore Schneider) 48.

antropomorfizáló, tehát valóságközpontú,¹⁸ a haladó ember pedig a valóságot állandóan kutató tudós, akit az a cél hajt, hogy életét mindenféle előítéllettől mentesen jobbra tegye és ezzel rész vegyen a világ nagy, modern megújulásának folyamatában. Érdekesen árnyalja ezt a képet, hogy Semlyén István szerint a tudomány szemben áll a hétköznapi gondolkodással is, mert a tudományos igazságok nagy része a gyakorlati életet szolgálja ugyan, de míg egy igazság gyakorlati ténnyé válik, bonyolult közvetítő csatornahálózaton kell keresztül haladnia.¹⁹ Ebből kitűnik tehát, hogy a racionális ember sem szabadon ismeri meg a valóságot, hanem éppúgy megvannak a módszerei és a közvetítői, ahogyan a teológusoknak Isten titkainak vizsgálatára. A tudomány pedig szoros kapcsolatban van a technikai fejlődésével, mert ahogyan Semlyén István írja, az ember a történelme folyamán „kidolgozza magát a természetből” és „a ma tudománya a holnap technikája”.²⁰ A progresszionizmus a tudományról alkotott nézeteihez még ezek után hozzáteszi Voltaire etikáját, amely szerint az ész képes felismerni az Istennek tetsző jót is, mert megszabadul a babonáktól és a dogmáktól, amelyek igazságtalansághoz: kirekesztésre és vallásháborúkhöz vezetnek, míg az ész elve toleranciát és szabadságot biztosít.²¹ Lényegében azonban a racionalista progresszionizmus az enciklopédisták tanait hirdeti a sajtó segítségével, akik a racionalista ateizmus „alapító atyáinak” számítanak.

Az Enciklopédia, avagy a tudományok, művészetek és mesterségek elméleti szótára – összeállítói Denis Diderot, Claude Adrien Helvetius, Dietrich von Holbach, Jean le Rond d’Alembert voltak. Kevés kivétellel mind ateisták és materialisták, akik keményen bírálták a teológiát, az egyházat és a feudális intézményeket.²² A progresszivista ideológia pedig tömegeket táplált a nézeteikkel. Kísérteties, de világunk éppen azért modern többek között, mert a legtöbb embertől hallható valláskritika és egyházellenes felfogás néhány francia „felvilágosult” filozófus nézeteivel egyezik meg. Olyan emberek véleményei, akiknek ha meghallanák e filozófusok neveit, semmi sem jutna eszükbe róluk.

---

¹⁸ Semlyén István: Modern mítoszok, Magvető Kiadó Budapest 1979, 53.

¹⁹ Id.: Op. Cit. 53.

²⁰ Id.: Op. Cit. 50.

²¹ SH Atlasz Filozófia, Athenaeum Kiadó Budapest 1999, 128.

²² Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése, 259.

A racionalista progresszívizmus tehát bemutatja nekünk az ésszel élő és a világ jobbá tételére törekvő új embert, akinek köszönhetően a történelem új korszakába lép és visszafordíthatatlanná válik a fejlődés. Mármint, az egész progresszionizmus felbontható három olyan ideológiára, amelyeknek hatása különböző területeken működik, de a közös eredet miatt mind összefüggenek és egyformán felelősek a modern gondolkodásért.

Az első, amely továbbra is észelvű, de a progresszionizmus társadalmi és politikai vetülete, a modern világ legdivatosabb, uralkodó szellemi irányzata: a liberalizmus. A modern tömegdemokrácia és a fogyasztói társadalom lelke. A második nagy szeme, amely még mindig észelvű, de az emberi lélek mélységeit veszi célba: a freudizmus. A harmadik nagy eszme pedig olyan válfaja a haladás-ideológiának, amely már nem az ésszel foglalkozik, hanem az anyagot és a termelést teszi meg vezérévé a „fejlődés” rögzös útján: a materializmus. Való Igaz, hogy az enciklopédisták is nagyrészt materialisták voltak, azonban a XIX. században kialakult materializmus annyira az anyagból magyaráz meg mindent, hogy világosan látható, hogy az anyag Isten helyét tölti be számára, éppen úgy, mint a racionalizmus számára az ész. A materializmus pedig szintén felosztható materialista humanizmusra és forradalmi materializmusra. Most tehát a progresszívizmust alkotó, fentebb említett ideológiákról fogunk egyenként szólni.

A liberalizmus. A liberalizmus jellemzésére a legjobb forrás a „nagy” francia forradalom legfontosabb okmánya, az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata. A 2. cikkely szerint az emberi jogok olyan jogok, amelyek természetesen és elvülhetetlenek, így minden társadalmat és államot megelőznek. Az emberi jogok alapvető magyarázata, hogy „az emberek szabadnak és egyenjogúnak születnek és azok is maradnak”. A legfontosabb emberi jogok pedig a következők: szabadság, amelynek jegyében mindent szabad, ami másnak nem árt, szabad birtoklás, tehát a tulajdon szabadsága, garancia az önkényes vádaskodással és elnyomással szemben, valamint teljes szólás és sajtószabadság.²³ Az ezt követő történelmi tények megmutatták, hogy az emberi jogok értelmezésében a racionális progresszívizmus volt túlsúlyban, a tulajdon szabadsága pedig az új, polgári és kapitalista társadalom alaptörvénye lett. Az ily módon

---

²³ Albert Soboul: A francia forradalom története Kossuth Könyvkiadó 1989, 134.

felszabadított ember már alkalmas arra, hogy megismerje és megélje a felvilágosodás enciklopédista világnézetét, és megváltoztassa a világot. A liberalizmus működését azonban úgy jellemezhetjük legjobban, ha megvizsgáljuk, hogyan alakítja át a liberalizmus a társadalmat, hogy megfelelő életkörülményeket teremtsen az általa elképzelt ember számára. Molnár Tamás nagyon jól jellemzi A liberális hegemonia-című könyvében a liberalizmus természetét. Szerinte a liberalizmus a civil társadalom fellázadása az állam és az egyház tekintélye ellen. Ez a lázadás kétféleképpen történik. Egyrészt körülbástyázza az egyént mindenféle jogokkal, hogy megvédje a papok és nemesek önkényétől, másrészt átértelmezi az államot és az egyházat, mint szabad és egyenlő emberek társulását. Miért teszi ezt? Mert: „valójában egyikkel is, másikkal is mint intézménnyel áll szemben, azaz mint kollektív testülettel, amelyet a liberalizmus nemigen képes lényé és személyisége mélységében megérteni. Amit viszont megért, az a tranzakciók folyamata, a tiszavirág-életű csoportok, a pillanatnyilag kikristályosodott érdekek, amelyek azonban sosem tartósak, sosem hivatkoznak transzcendens, időtlen vonatkozásra, s amelyeket ezért nem lehet szigorúan racionális módon megítélni.”²⁴ A liberalizmus szabadelvűségének lényege tehát a haszonelvűség és az egymással találkozó vagy ütköző érdekek elmélete. Mindennek az alapja nála az egyéni érdek és eszménye egy olyan társadalomban, ahol minden áruvá, adásvétel tárgyává válhatna, nemcsak a termékek, de az erkölcsi dogma, a diploma, az anyaság (béranyaság által), a vallás és a médiaműsor is.²⁵ Ez úgy van kapcsolatban az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatával, hogy az egyénnek adományozott különféle jogok korlátlanul biztosítják minden embernek a szabadságot saját érdekei követésére, így pedig a társadalom sem más, mint egyéni és csoportérdekek halmaza. Így a liberalizmustól idegenné válik az egyház híve is, akit a dogma és a hagyomány köt az egyházhoz, valamint az államtól függő állampolgár is, mivel őt sem egyéni érdekei kötik az államhoz, hanem a törvények. Következésképpen, ha a liberalizmus elméletét a jogról és a szabadságról következetesen átültetnénk a gyakorlatba, államok nem léteznének többé, az egyház pedig pusztán szabad és egyenlő hívek alkalmi társulása lenne, ahol minden hitelméleti kérdésről és a lelkipásztor személyéről is szavazással döntenének, valamint bárkinek bármikor joga lenne a közösségből kiválni és újat alapítani.

---

²⁴ Molnár Tamás: A liberális hegemonia, Gondolat, 20-21.

²⁵ Id.: Op. Cit. 20.

Ebből következik, hogy a liberális ember semmilyen isteni rendet nem ismer el, mivel mindenütt és mindenben egyéni embereket és azok érdekeit látja. Azonban ugyanakkor, amikor a társadalmat, az államot és az egyházat is egyénekre dezintegrálja a liberalizmus elképzei a tökéletes társadalmat, amelyet úgy mutat be, mint a „lehetséges világok legjobbját”. Ez a társadalom kizárólag szekuláris erkölcsön alapul, szabad emberek, szabad társulásán, amely egykor az egész emberiséget egyesíti majd. A liberalizmus társadalma úgy valósul meg, hogy a jogokkal rendelkező egyéneknek kötelességeik is vannak a közösség felé, amelyek fejében aztán a közösség biztosítja az egyén jogait és teljesíti elvárásait. Vagyis az egyén elidegeníti a szabadságát a közösség javára, a közösség pedig jótáll szabadságáért és egyenlőségéért.²⁶

Látható, hogy a liberalizmusnak emiatt minden olyan szervezet gyanús, amely a közakarat közvetítőjeként hatalmat gyakorol, ezért eszménye a gyenge állam, valamint a hierarchiától és a tradíciótól mentes egyház, de ide tartozik a szabad oktatás és a gyermekjogok követelése is.

A jelenkor eszménye a „jogállam” tulajdonképpen a liberalizmus állameszménye, amely mindenkinek szinte minden jogot biztosít, így pedig az emberek,- tekintve, hogy természetüktől fogva jók és rendelkeznek racionális értelemmel – előbb-utóbb mind belátják, hogy törvényeivel nem érdemes ellenszegülni. Azt pedig, hogy a liberalizmus hogyan vélekedik az egyházzal és a hagyományos társadalmi rendről, a legjobban John Adams írása mutatja be, amelyet ő 1765-ben betett papírra, idézem: „A kereszténység elfogadottá válását követte, s abból fakadt a zsarnokság két legnagyobb rendszere: a kánonjog és a feudális jog. A hatalmasok számtalan igazságtalan rendszert hoztak már létre ellenük levő szenvedély kielégítése céljából, de mindezek közül a feudális és kánonjogi kigondolása bizonyult a legsikeresebbnek.”²⁷

Ez tehát a liberalizmus emberképe és társadalomelmélete, ahogyan ő képezi az emberi jogok és a jogállam fényében. Megrajzolja a maga gazdaságpolitikai eszményképét is, persze ismét szigorúan az egyéni emberből kiindulva. Ez nem más, mint a kapitalizmus, amely az ember szabad tulajdonjogán alapszik. A kapitalizmus a XIX. század eleje óta vált uralkodó társadalmi-gazdasági rendszerré a világon és ma is alapvetően meghatározó szerepet tölt be a modern életben. A kapitalizmus fejlődése annyira együtt

---

²⁶ Molnár Tamás: Az értelmiség alkonya, 116.

²⁷ Új rend egy új világban, dup multiplex média Debrecen, 1997, 4.

járt a technika fejlődésével és az urbanizációval, valamint a nagy társadalmi átrendeződéssel, hogy akár a modernizációt is definiálhatnánk vele. Ezt Czövek István professzortól hallottam, aki azt mondta: „A modernizáció az európai élet teljes átalakulása a feudalizmusból a kapitalizmusba, azok az országok pedig akik késve kezdik meg a modernizációt lemaradnak.” Ez alapján tehát a modernizáció a kapitalizmus elterjedésével fejtette ki hatását legjobban és hozta létre egész mai civilizációnkat. A kapitalizmus bölcsője a liberalizmus gazdasági szemlélete, apja pedig Adam Smith. Ő dolgozta ki a klasszikus közgazdasági elméletet. Az ő nézete szerint minden, gazdálkodó egyént egy „láthatatlan kéz” vezet, és mikor minden egyén a saját érdekét keresi, gyakran sokkal eredményesebben dolgozik a közösség érdekében, mintha kimondottan a közösségért dolgozna.”²⁸ Ez a liberalizmus gazdaságfilozófiája, amely szintén arra alapul, hogy az ember természetétől fogva jó. A liberalizmus szerint tehát az emberiség a boldogság útján fejlődik, mert mindenki élvezi jogait és javait, ettől pedig a társadalom számára is egyre nagyobb lesz a szabadság és a bőség. A liberalizmus a mai modern társadalom vezető ideológiája, mert van ugyan sok más is, de a liberalizmus nagyhatalmi hegemoniája érvényesül minden felett, és ehhez még hozzájárul a globalizáció, amely a legjobb eszköz ahhoz, hogy a liberalizmus az egész világot meghódíthassa.

A freudizmus. A freudizmus az általánosan elterjedt pszichoanalízis tudománya, amelyet Sigmund Freud alapított. Freud elmélete azért járul hozzá nagyban a modern gondolkodáshoz, mert a pszichoanalógia tudománya nagyrészt az ő nézetein alapul. A pszichoanalógia pedig modern, racionális tudomány és az a szerepe a modern életben, hogy az ember ne csak a külvilágot, a természetet, illetve a politikát lássa és értékelje racionálisan, hanem saját magát is. Freud az emberi lelket teszi a racionális-tudományos vizsgálódás tárgyává, így tulajdonképpen ugyanúgy áll szemben a vallással, mint a felvilágosodás gondolkodói, csak más területen. Freud a hagyományos tanítással szemben (szellemi lélek), az emberi lelket felosztja három nagy részre. Van az embernek racionális tudata, felettes énje, amely tulajdonképpen a lelkiismerettel azonos és tudatalattija, amely az elfojtott ösztönök és vágyak birodalma. Az ember a tudatalatti érzelmeinek rabságában, állandó neurózisban él, amely bármikor pszichózist válthat ki,

---

²⁸ Muszlay István: Gazdaság és erkölcs, Márton Áron Kiadó, Budapest 1995, 29.

legalábbis ez a tanulság vonható le előadásából, amelyben az álomfejtést tárgyalja.²⁹ A pszichoanalízis feladata, hogy feltárja a tudatalatti világot és az ott megbújó vágyakat, összhangba hozza a tudatos értelemmel. Freud szintén a mindent megoldó ráció embere, mert a legfontosabb nála az analitikus értelem, amely segít legyőzni a tudatalattiban rejtőző irracionális erőket.³⁰ Azt hiszem, ebből már sejthető, hogy Freud a vallást az emberi lélek illúziójának látja. Felteszi magában, hogy visszavezeti a vallást az eredetéhez és azt mutatja ki, hogy Isten nem más mint rejtett apa-komplexus. A kisgyermekkorban megrekedt embernek az a vágya, hogy megtartsa magának apját, mint büntető és jutalmazó tekintélyt, mivel nem akar lemondani a gyerekkorban élvezett oltalomról, de természetes apjában már nem bízik úgy, mint akkor. Így aztán isten-képét apja emlékéből kreálja, mivel apját annak idején mindenek fölé helyezte és nem akar erről az abszolút értékről lemondani.³¹ Így a pszichoanalízis, illetve az arra alapuló pszichológia, amelyet általánosan alkalmaznak gyerekekre is, a vallás vetélytársává lép elő. Az egyház a bűntől akarja az embert megszabadítani, a freudista pszichoanalízis szerint azonban elég, ha orvosi beavatkozással megszüntetjük a tudatalattiból eredő félelmeket és a szorongást, így a bűntudat tüneti kezeléssel megszüntethető, ha pedig az ember nem érez bűntudatot, bűn sincs többé. Így váltja fel a modern ember számára a lelkiatyát a pszichiáter, a modern lelki-vezető. A vallásos hit pedig elvetendő tévedés, hogy Freud saját szavait idézzem: „A vallás csak kísérlet arra, hogy az érzékelhető világgal, amelyben élünk, annak az ábrándvilágnak a segítségével birkózzunk meg, amely biológiai és lélektani szükségyszerűség következtében bennünk fejlődött ki. Feladatát azonban nem tudja teljesíteni. Tanításai az ember tudattalan gyermekkorának bélyegeit viseli magukon, amelyből származnak. Vigasztalásai nem érdemelnek bizalmat. A tapasztalat megtanít bennünket, hogy a világ nem gyermekszoba.”³²

A továbbiakban Freud helyesnek tartja a vallás etikai követelményeit, de akárcsak a deisták csak mint társadalmi törvényeket tartja őket nélkülözhetetleneknek. Freud szerint is fejlődik az emberiség, a vallás pedig egészében véve nem más, mint „nem

---

²⁹ Sigmund Freud művei: Újabb előadások a lélekelemzésről, Filum Kiadó 1999, 180.

³⁰ Hankiss Elemér: Proletár reneszánsz, Helikon Kiadó 1999, 94.

³¹ Sigmund Freud művei: Újabb előadások a lélekelemzésről, 182.

³² Sigmund Freud művei: Újabb előadások a lélekelemzésről, Filum Kiadó 1999, 187.

maradandó szerzemény, hanem hasonmása annak a neurózisnak, amelyen minden egyes kultúremléknek át kell esnie, gyermekkorától az érett korig tartó fejlődése folyamán.”³³

Freude tudományos világnézetének elterjedésével alakult ki végleg az a progresszivist, észelví világnézet, amelyet modernnek nevezünk. Freud tanításait éppen úgy vállára emelte a modern társadalom közvéleménye, mint a felvilágosodást és a liberalizmust, illetve a liberalizmus gazdaságfilozófiáját, a kapitalizmust. Ettől fogva a civilizált, nagyvárosi ember vallástalan, racionalista módon látja a természetet, az etikát, a vallást, a politikát, a tudományt, de még a önmagát is. Azt a nézetemet pedig, miszerint a freudizmus lényegében a racionalista progresszvizmus, ezoterikus változata, maga Freud igazolja. Előadásai végén így fejezi be mondanivalóját: „ Véleményem szerint a pszichoanalízis nem alkalmas egy új világnézet kialakítására. De nincs is erre szüksége. A pszichoanalízis a tudomány egy része és így hozzákapcsolódhat a tudományos világnézethez.”³⁴

A materializmus. Mint említettem a materializmus már a felvilágosodás gondolkodóinál megjelent, de náluk a megismerés és a fejlődés a kutató emberi értelemről, a rációból vezettetik le és a tudomány fejlődésében nyilvánul meg. A XIX. század közepén azonban lérejön a materializmus, mint önálló filozófiai irányzat és felvilágosodáshoz képest látszólag teljesen megváltoztatja irányát. Egon Friedell szerint háromféle materializmus van. Az első az anyag mindenhatóságának materializmusa, a második az érzékelés mindenhatóságát tanítja, a harmadik pedig átszellemült spiritualizmus, amelyet energetikának hívnak és az erő mindenhatóságát prédikálja.³⁵ Én ezek közül a másodikkal szeretnék bővebben foglalkozni, mert ennek legnyobbb képviselője Feuerbach, a materialista humanizmus megfogalmazója és az ő filozófiáján nevelkedett fel az az ember, aki a forradalmi materializmus képviselője, a materializmus legnagyobb mágusa: Karl Marx. Marxnak volt ugyan egy elválaszthatatlan jóbarátja, Friedrich Engels, ő azonban csak segítője volt Marxnak, hogy tételeit filozófiailag jobban kimunkálhassa, de nem volt benne az a forradalmár próféta lelkelet, amely Marxot az ateista proletárok apostolává tette.

---

³³ Ld.: Op. Cit., 187.

³⁴ Ld.: Op. Cit., 201.

³⁵ Egon Friedell: Az újkori kultúra története II. Holnap Kiadó Budapest, 1998, 608.

Feuerbach a felvilágosodás szocializmusához képest teljesen másképpen látja az ember lényegét. Legfontosabb művében: A kereszténység lényegében ezt írja: „De hát mi is az embernek a lényege, amelynek tudatában van, vagy mi alkotja a nemzet, a tulajdonképpeni emberit az emberben? Az ész, az akarat, a szív.”³⁶

A racionalizmus számára csak az első, az ész azonosítható ebből világosan, a másikképp értelme viszonylag homályos. Feuerbach tehát nem racionalista. Szerinte az emberi lények tartozékai önmagukért működnek. Az ész célja az ész, a szív a szeretettel működik és a szeretet a célja, az akaraté pedig maga az akarat, ami egyet jelent az akaratszabadsággal. Feuerbach így nem a rációt, hanem magát az embert állítja a középpontba, ezért humanista gondolkodó. Materialista pedig azért lesz belőle, mert szerinte „minden lény elég önmagának.” Bővebben így fejt ki: „Az a levél, amelyen a hernyó él, számára egész világ, végtelen tér.”³⁷ Ebből az a tanulság, hogy minden lény tudatát, mértékét, értékrendjét a szorosan vett természete és életformája határozza meg, kivetítés útján. Így épül fel Feuerbach valláskritikája is, amelyben Istentől az ember tárgyiasított lényege lesz, szintén kivetítés útján. Feuerbach istenképe tehát így néz ki: „Isten tudata az ember öntudata, Isten megismerése az ember önmegismerése. Az embert itenéből ismered meg, viszont az emberből ismered meg istenét is, mindkettő egy és ugyanaz. Így tehát nem Isten teremtette meg az embert, hanem az ember teremt magának isteneket. Miért probléma ez? Azért, mert Feuerbach szerint az ember nem tud fejlődni és kiteljesedni, amíg saját tudását, szépségét és végtelenségét nem önmagában éli meg, hanem egy kivetített, képzeletbeli Istent tételezi.”³⁸ Ezért az embernek meg kell szabadulnia történelmi bálványaitól és a teológiát az antropológiának kell helyettesítenie.³⁹

---

³⁶ Ludwig Feuerbach: A kereszténység lényege, Akadémiai Kiadó Budapest 1983, 38.

³⁷ Ld.: Op. Cit., 43.

³⁸ Ld.: Op. Cit., 63.

³⁹ Bolberitz Pál magyarázata Feuerbachról. Dr. Bolberitz Pál: Hit és Ész. A Magyar Kolping Szövetség Kiadása 1997, 26.

Marx Feuerbach hatására fordult el a hegeli filozófiától és vált materialistává. Neki azonban nem volt elég Feuerbach materializmusa, hanem továbbfejleszti társadalmi, dialektikus és történelmi irányban és a tanulságot a forradalomban jelöli meg. Ezt ő úgy magyarázza meg – híres mondása szerint – hogy:” a régi materialisták csak magyarázták a világot, de az a feladat, hogy megváltoztassuk!”⁴⁰ Marx hozzá is látott a világ megváltoztatásához, elméleti és gyakorlati szinten is. Barátjával, Engelsszel közösen dolgozta ki az 1848-ban megjelent Kommunista Kiáltványt, benne az új világnézetet, a történelemre és a társadalmi életre kiterjedő materializmust. Lényege: a burzsoázia a bűnös kizsákmányolók szűk csoportja, amely nyíltan, szemérmetlenül nyomorítj a munkásokat, mert a társadalom kientizedétől minden magántulajdont megvon. Régen megy már a kizsákmányolás, csak a burzsoák elődei, a gazdag egyházfők és földesurak vallási illúziók keltésével művelték. Világméretű cél a proletárok felszabadítása, akik a harcban csak láncukat veszíthetik, cserébe pedig egy világot nyerhetnek. A győztes proletáriátus pedig minden termelési eszközt a proletáriátusnak, mint uralkodó osztálynak a kezébe ad majd.⁴¹

Marx materializmusa a feuerbach materializmusból nőtt ki. Marx azt helyteleníti Feuerbachnál – bár ugyanakkor korszakalkotó, világtörténelmi jelentőségű gondolkodónak tartja – hogy materializmusa nem eléggé következetes és sokoldalú.⁴² Hogyan tette Marx következetessé Feuerbach materializmusát? Az én meglátásom szerint úgy, hogy kiteljesítette a kivetítéselméletet – lefelé. Ha Isten az ember tudatának, szívének és akaratának kivetítése, akkor a tudat, a szív és az akarat is egy vetítőgép termékei, mégpedig az anyagéi, amelyből az ember is van. Istent az emberi gondolkodás hozza létre, a gondolkodást viszont az agy, amely anyagból van. Ahogyan Marx írja főművében, a Tőkében a hegeli filozófiát kritizálva: „Nálam megfordítva, az eszmei nem más, mint az emberi fejben áttett és lefordított anyagi.”⁴³

---

⁴⁰ Lenin válogatott művei I. Kossuth Könyvkiadó 1977, 15.

⁴¹ Egon Friedell: Az újkori kultúra története, 608.

⁴² Lenin válogatott művei I., Kossuth Könyvkiadó 1977, 13.

⁴³ Ld.: Op. Cit., 13.

A filozófiai materializmust tökéletesen kiegészíti a történelmi materializmus. Híres elvei a termelőerők és termelési viszonyok, elnyomók és elnyomottak, osztályharc, stb., de legfontosabb megállapítása, hogy nem az emberi tudat az, amely a létet meghatározza, hanem fordítva, a társadalmi lét határozza meg a tudatot. Fejlődés van a történelemben, a termelőerők fejlődése, a fejlődés egy bizonyos fokán pedig a termelőerők ellentmondásba keverednek a fennálló termelési viszonyokkal és ekkor következik a forradalmak korszaka.⁴⁴ A termelőerők fejlődésében van tehát a proletáriátus megváltása szenvedéseitől. A materializmus pedig totálissá válik, hiszen anyagból, termelőerőből és termelési viszonyból van minden, még az ész, a szív és az akarat is. Marx a vallást az elnyomott tömegek illuzórikus boldogságának tartja. Ezért hirdet harcot az egyház, a politikai klerikalizmus és a kizsákmányolás vallási képzetei ellen.⁴⁵

Legszorosabban véve tehát ezek azok az ideológiák, amelyek leginkább felelősek a modern civilizáció társadalmi tudatának kialakulásáért. A következő fejezetben azt fogjuk részletezni, hogy a mindennapi életben hogyan fejlődött a modernizáció, vagyis: hogy a modern ideológiák hogyan érvényesültek a valóságban és mennyiben váltak valóra az emberiség fejlődéséről szóló nézeteik. Most tehát a modernizáció története következik úgy, ahogyan az Európa életében lefolyt.

---

⁴⁴ Ld.: Op. Cit. , 17.

⁴⁵ Dr.Bolberitz Pál: Hit és Ész, 27.

A modernizáció története a XIX. századtól a II. vatikáni zsinatig

A XIX. század az emberiség életében gyökeres változásokat hozott. Megmutatkoztak ezek a gazdasági és következképpen a társadalmi, de a szellemi élet területén is. A változások mozgatórugója nem egyetlen, konkrétan meghatározható tényező volt. A komplex ok magában az emberben és létében rejlik, összetevői az emberi elme nyughatatlansága, az alaptermészetének részét képező szerzési vágy és a létét meghatározó kényszerítő körülmények. A tudomány és ezen belül elsősorban a reáltudományok fejlődése megcsillantotta számára a lehetőséget, hogy kényelmesebbé, jövedelmezőbbé tehesse az életét. A pozitívumok azonban - amelyeket a folyamat teremtett - nem általános érvényűek. Az érvényesség korlátai az ember alaphelyzetének, hovatartozásának különbözőségei. Alapvető oka ennek az, hogy semmi nem lehet általános érvényű, ami a fizikai létre vonatkozik, mármint az e világi, társadalmi létre. „Ami mármost alig egy évszázad alatt kibontakozott, az olyan méretű színjáték, hogy az eljövendő kultúrák másfajta lélekkel és szenvedélyekkel rendelkező embereit minden bizonnyal az az érzés fogja hatalmába keríteni, mintha a természet ezekben az évtizedekben teljesen kapitulált volna. A politika máskor is városok és népek fölé nőtt: az emberi gazdaság máskor is mélyen belenyúlt a növény és az állatvilág sorsába, de mind ez idáig csak megérintette magát az életet, aztán visszahúzódott megint. Ez a technika azonban napjainak nyomát akkor is maga után hagyja, ha minden másnak nyoma vész, minden más alámerül is. Ez a fausti szenvedély megváltoztatta az egész földfelszín képét.”⁴⁶

---

⁴⁶ Oswald Spengler: A Nyugat alkonya II. Európa Könyvkiadó Budapest 1995, 721.

Az a vagyonszerzési törekvés és vállalkozási láz, amely Anglia népét a XIX. század elején hatalmába kerítette mind a mezőgazdaság, mind az ipar területén megmutatkozott.⁴⁷ A Thomas Coke által Norfolkban meghirdetett tudományos mezőgazdálkodási kampány, amely tízszeres terméshozamot eredményezett, arra ösztökölte a nagybirtokosokat, hogy megszerezzék a megmaradt közföldeket és legelőket, s hogy a kisbirtokosok földjeit elnyeljék.⁴⁸ Az iparban megindult folyamat meghatározó tényezője a gépek megjelenése volt. Arkwright fonókészüléke 12 nő munkáját tette feleslegessé (1769), Cortwright szövőgépe a bedolgozó takácsok munkáját vette el (1785) és kényszerítette gyárakba őket.⁴⁹ Miután a hadi és a kereskedelmi flottát VIII. Henrik óta a királyi erdők fáiból rablógazdálkodással építették, az erdőövezetek kipusztultak. Innen, különösen mióta Cort megkezdte a szén vaskohászati használatát (1783) az angol ipar a szénmezőkre telepedett át. James Watt találmánya, a gőzgép vetette meg az alapját az addig szinte néptelen Észak-Anglia ipartelepeinek. Ezeknek a történéseknek mintegy egyenes következménye volt a példátlan méretű csatorna- és útépitkezés. A nagy kikötők raktárait a folyókat összekötő hajózható csatornák létrehozásával friss áruval lehetett megtölteni. Miután ez olcsóbb szállítást tett lehetővé, magával hozta a háziipar és a manufaktúrák hanyatlását. A tőke – természete szerint – koncentrálni kezdett, s ennek következménye a társadalom polarizálódása, tulajdonosokra és alkalmazottakra való szétszakadása lett. Meghatározó szerepük volt az angol tudomány erre az időszakra eső hatalmas felfedezéseinek is: Faraday elektromossággal, Dalton atommodellel kapcsolatos munkája, a George Stephenson működése nyomán 1830-ban megnyílt Liverpool-Manchester közötti vasút e téren Angliát a világ élvonalába emelték.⁵⁰

---

⁴⁷ Szántó György Tibor: Anglia története, Kozmosz Könyvek Budapest 1986, 73.

⁴⁸ Ld.: Op. Cit., 74.

⁴⁹ Ld.: Op. Cit., 75.

⁵⁰ Ld.: Op. Cit., 174, 175.

Ezek a változások a XIX. század utolsó harmadában már Európa tőkésországainak és Amerikának a gazdasági életében is meghatározóak voltak. A technika vívmányai közül a gőzgép elterjedése volt a leggyorsabb ütemű: a századfordulón az erőgépek összeteljesítménye már százmillió lóerő volt s ez a következő évtizedben duplájára növekedett.⁵¹ Míg a XVIII. század közepén a gépeket még manufakturális szinten, rendkívül lassú ütemben állították elő, a gőzgép térhódítása folyamán már kényszerű követelmény lett maguknak a gépeknek gépgyártó munkagépekkel való előállítás, ami az ipari forradalom harmadik szakaszában játszódott le.⁵² Ezt követően további előrelépés volt az a törekvés, hogy a gépek gyártási pontosságát megnöveljék, biztosítsák. Az elveket és módszereket Whitworth angol gépszerkesztő dolgozta ki a marógép feltalálásával, a pontosságot fokozó idomtervek bevezetésével, a csavarmenetek szabványosításával.⁵³ Mindezek az előnyök általánossá tették a gyári rendszert a termelés minden területén. Először a fogyasztási cikkek területén tömeggyártás kezdődött el. Megindult a szakemberek képzése és műszaki szakiskolák, főiskolák létesültek. Megnőtt a jobb keresetet biztosító munkahelyek száma, az életszínvonal emelkedése a népesség növekedését eredményezte.⁵⁴ Velejárója volt viszont a folyamatnak – főleg az ipari forradalom kezdeti szakában bekövetkező munkásnyomor miatt – a tömegméretű vándorlás is, elsősorban a meggazdagodás reményével kecsegtető Újvilágba, Amerikába.

A hőenergia hasznosításában történt jelentős előrelépés volt a dugattyús belsőégésű motorok feltalálása. Az ipari fejlődés alapját képezte az egyre növekvő méretű urbanizációnak is, ez pedig megkövetelte a lakosság megfelelő mennyiségű és minőségű vízzel való ellátását is. A városi élet alapvető szükségleteivé vált a fürdőszobák létrehozása, az utcák tisztítása, a tűzoltás, a közfürdők felállítása.⁵⁵

---

⁵¹ Az embergéptől a gépemberig Minerva Kiadó Budapest 1974, 114.

Főszerkesztő: Dr.Köpeczi Béla

⁵² Ld.: Op. Cit. : 117.

⁵³ Ld.: Op. Cit. : 119.

⁵⁴ Ld.: Op. Cit. : 130.

⁵⁵ Ld.: Op. Cit. : 133.

Mindezekeken túlmenően sok iparának is alapvető követelményévé vált a vízellátás. A városok vízellátását sokáig a gőzzel hajtott dugattyús szivattyúk biztosították. Szerepüket csak a XIX. század közepén vették át a körforgó szivattyúk, amelyek nagy fordulatszámuk mellett méretbeli, síkbeli és szerkezetbeli előnyökkel rendelkeztek. Bevezetésükkel megvalósulhatott a városok ivóvízzel való ellátása és az odatelepült ipar vízigényének kielégítése. Az ivóvíz minőségének fontosságára a XIX. század második felében jöttek rá, amikor Pasteur és Koch munkássága nyomán a bakteriológia, mint az orvostudomány egyik ága fejlődésnek indult.⁵⁶ Így az életkörülmények egészségesebbek lettek, a járványok leküzdhetőbbé váltak.

A mágneses és elektromos jelenségekkel a XIX. század első két évtizedében kezdtek foglalkozni. A kettő közötti összefüggést, bár a dörzselektromos jelenséget megfigyelték már korábban, nem sikerült előbb megfejtetni és a villamos áramot sem ismerték. Galvani és Volta munkásságának eredménye volt az áramot szolgáltató Volta-oszlop és az áram kémiai és fűtő hatásának felismerése.⁵⁷ Az elektromágneses jelenséget 1821-ben Oersted dán tudós fedezte fel, ő magyarázta meg a mágnesesség és elektromosság közötti összefüggés mibenlétét. Az első elektromágnessel működő dinamót Siemens készítette el.⁵⁸ Őt megelőzve Jedlik Ányos, a Pesti Tudományegyetem tanára már 1828-ban elektromotort és 1861-ben dinamót készített, ez azonban nem jutott a világ tudomására.⁵⁹ Többen készítettek Siemens-szel egyidőben elektromágneses gerjesztésű dinamót. A belga születésű, Párizsban élő Gremme készítette el az első, mérete miatt a gyakorlatban is használható és folyamatosan áramot szolgáltató gépet. Még csak egyenáram felhasználásával, de megteremtették a villamos világítás műszaki alapjait. A villamos energia nagy távolságokra való átvitelét azonban csak a váltakozó áram alkalmazása oldotta meg, amit addig nem tartottak a gyakorlatban megvalósíthatónak. E téren Ferraris olasz fizikus és elektrotechnikus tette meg az első lépést, amikor az 1885 utáni években a kétfázisú áram bevezetésére tett javaslatot.⁶⁰

---

⁵⁶ Az emberiségtől a gépemberig, 140.

⁵⁷ Ld.: Op. Cit.: 157.

⁵⁸ Ld.: Op. Cit.: 159.

⁵⁹ Ld.: Op. Cit.: 163.

⁶⁰ Ld.: Op. Cit.: 167.

Így lehetővé vált a teljesítménynövelés, a villamos erőművek és távvezetékek létrehozása. A folyamatban köztes lépés volt a gőzturbina és a hozzá kapcsolt turbógenerátor kifejlesztése. A villamos energiatermelés és elosztás először a világítás terén jelentett fejlődést, óriási szerepet játszva az életkörülmények megjavításában. Túlélve ezen a területen az ipar energiaszükségletét is kielégítette, így az ipar energiagazdálkodása alapvetően átalakult. A háztartásokban is tért hódított az elektromos áram mint energiaforrás, ezt követően megjelent a városi közlekedésben is.⁶¹

A XIX. századi Európát technikai és gazdasági téren olyan soha nem látott dinamizmus jellemzi, amely az embert szinte hipnotikus erővel vonja magához és meggyőzi arról, hogy az európai ember a legfejlettebb a földkerekségen és egy soha nem látott fejlődéssel éli meg a történelem haladását a tökéletesség felé. Hatalmas lehetőségek jelennek meg a különböző találmányokban, amelyek mind arra hivatottak, hogy az életet gyorsabbá, kényelmesebbé és civilizáltabbá tegyék. Oswald Spengler kiválóan írja le a modernizáció lelkiségét: „Mámorittas lélek akarja átszelni a teret és az időt. Megnevezhetetlen vágy csal határtalan távolokba. Az ember szeretne eloldódni a Földtől, egybeolvadni a végtelennel, leküzdeni a test kötöttségeit és a világűrben a csillagok között keringeni.”⁶²

A gőz és a villanyáram, valamint a robbanógáz hajtóerejében felfedezzük az „Erőt”, amellyel uralkodni lehet a világon és alakítani lehet azt. Nemcsak ezekben rejlik az „Erő”, hanem a legújabb tudományos elméletekben is, amelyek életalakító gondolatokat, új világnézetet fejeznek ki. Ezt az erőt már korábban felfedezte Anglia, amelyet akkoriban „a világ műhelye”-ként tartottak számon. A modernizáció alapjaiban rengette meg és változtatta meg az európai társadalmat, egyeseket a pénzügyi és gazdasági hatalom csúcsán álló félistenekké tett, másokat pedig: parasztokat, kéziszövvőket, falusi szegényeket, gyarmati népeket – könyörtelenül eltaposott. Azok a népek és országok, amelyek a modernizáció folyamatában lemaradtak, szintén könnyen kerülhettek a vesztesek és áldozatok közé.

---

⁶¹ Az embergéptől a gépemberig 114-125.

⁶² Oswald Spengler: A Nyugat alkonya, Európa Könyvkiadó, Budapest 1995, 721.

A gazdasági életben történt változások következtében Európa és általában a világ népessége bár különböző mértékben, de növekedett. Az életfeltételek javulása mellett megszűntek a korábban pusztító járványok, így csökkent a halálozások száma is. Kiemelkedő volt az Egyesült Államok népességének növekedése (5-ről 92 millióra), elsősorban az Európából történt kivándorlások következményeként.⁶³ A növekvő népesség egyre inkább városiasodott. 1910-re Európában már hét milliónál több lakosú város létezett. Az ipari városok népessége az átlagosnál is nagyobb mértékben növekedett, tehát a mezőgazdaság egyre kevésbé volt megélhetési forrás.⁶⁴ A gyors ütemű fejlődés mellett a nagy ipari városokban élő társadalmi csoportok egyre inkább elkülönültek egymástól. Az új ipari vállalatok tulajdonosai vagy befektetői és a hatalmas többségű alkalmazott között növekvő feszültség alakult ki, amely erőszaktól sem volt mentes. A gépek szerepe a gyárban megnőtt, a munkások így egyre egyhangúbb munkát végeztek a hosszúra nyúlt munkanapokon, a gépek diktálta gyorsított ütemben.⁶⁵ Lévéen egyetlen megélhetési forrásuk a bérük, nagyon alacsony színvonalon éltek, ugyanakkor a középosztály életszínvonala töretlenül és látványosan emelkedett. Az ipari forradalom korai szakaszában jellemző volt a női és a gyermekmunka elterjedése. Nekik jóval kevesebb bért kellett fizetni és könnyebben fegyelmezhetőek voltak. A hajnaltól késő esti tartó munka a forró, zajos, gőzös, olajos levegőtleniségben, a meggyengült egészség miatt fellépő és elhanyagolt betegségek – mindez főleg a 10 éven aluli gyermekek halálához vezetett. A gazdasági élet új mechanizmusában rejlő belső törvények kényszerítő ereje miatt a XIX. század egész folyamán a fellendülés és a válság szakaszai követték egymást.⁶⁶ Az utóbbi a munkások számára a munkanélküliséget hozta, de az el nem bocsátottak számára is csökkentett bért jelentett. Az első nagyobb méretű válság közvetlenül a napóleoni háborúk után következett be, 1816-1819-ben. Újabbak követték: 1825-1826; 1836-1837; 1839-1842; 1846-1848; 1857-1858; 1866-1867; 1873-1876; 1893-1896. Közülük az 1857-58-as világméretű válság volt.⁶⁷

---

⁶³ Martin Roberts: Európa története, Akadémia Kiadó, Budapest 1992, 83.

⁶⁴ Ld.: Op. Cit. : 85.

⁶⁵ Ld.: Op. Cit. : 87-88.

⁶⁶ Ld.: Op. Cit. : 90-91.

⁶⁷ Ld.: Op. Cit. : 93-94.

Ezekben az időszakokban milliók számára csak a megtakarított pénz vagy az állam által nyújtott segély volt egyetlen megélhetési forrás. Az új ipari városok munkástelepein elképesztő nyomor uralkodott. A legtöbben nem is omladozó, törött ablaküvegű házakban, hanem pincékben laktak, ahonnan minden élethez szükséges felszerelés hiányzott. Laktak nedves alagsorokban, keskeny utcákban is, egész család egyetlen helyiségben.⁶⁸

Miután az iparvárosok házai gyorsított ütemben és olcsón épültek, nem voltak meg a megfelelő szolgáltatások. Járványok ütötték fl a fejüket főleg a víz nem megfelelő minősége miatt. 1831-32-ben és 1848-ban Nyugat- és Közép- Európában kolerajárvány pusztított. A munkások reakciója az embertelen körülményekre kétféleképpen nyilvánult meg. Vagy a gépeket tekintették bajaik fő okozóinak és meggondolás nélkül gépromboló tevékenységbe fogtak, vagy megalakították érdekvédelmi szervezeteiket. Ez utóbbiak sikeresebbnek bizonyultak. Amikor az 1838-tól 1842-ig tartó válságos évek után létrejött első komoly politikai mozgalmuk: a chartizmus, az angol és francia kormány egyaránt csak a vezetőket tartóztatta le és hadsereget vonultattak fel az ipari körzetekben. Miután követeléseiket visszautasították és működésüket visszaszorították, fegyveres felkelésekre is sor került. 1831-ben a lyoni selyemgyári munkások kísérelték meg a bérekről való tárgyalást, ez is fegyveres felkeléssel ért véget, amit elfojtottak. Hasonló megmozdulásokra került sor 1832-ben, 1834-ben és 1839-ben Párizsban, 1840-ben pedig Lille-ben, Chermont-ban és Toulouse-ban.⁶⁹

A munkáltatók és munkások közötti harc alapos ismerője Karl Marx volt.(1818-1883), aki német zsidó családból származott. Egyetemi évei alatt filozófiai, gazdasági, politikai kérdésekkel foglalkozott. Mint újságíró kezdte pályáját, rövid ideig a Rheinische Zeitung szerkesztője volt. A porosz hatóságok radikális politikai nézetei miatt száműzték az országból, de Párizsban és Brüsszelben sem tartózkodhatott sokáig, így 1849-ben Angliában keresett menedéket, ahol nagy szegénységben élt. 1848-ban Friedrich Engels-szel együtt kiadta a Kommunista Kiáltványt, mely politikai akcióprogram és az ipari társadalom elemzése.⁷⁰

---

⁶⁸ Martin Roberts: Európa története : 96.

⁶⁹ Ld.: Op. Cit. : 98-99.

⁷⁰ Ld.: Op. Cit. : 116.

Nézeteit az ipari városok nyomorgó munkásrétege elfogadta, de az ipari vállalatok tulajdonosait és befektetőit, a jómódú polgári réteget a liberalizmus és a racionalista progresszívizmus hódította meg. A mindennapi életben legfőképp a sajtó volt a modern ideológiák közvetítője a tömegek felé. Korábban az állami cenzúra korlátozta a sajtó szabadságát és a Metternich vezette Szent Szövetség mindent megtett, hogy a felvilágosodás eszméit távol tartsa a társadalomtól. A sajtó diadalmenete Angliából indult el, mert 1800-ra már jelentős számú napilap jelent meg Londonban. Közülük a leghíresebbek a Morning Chronicle és a The Times voltak, 1830-ra ez utóbbi lett a világ leghíresebb újságja, szerkesztői Barnes és Delane voltak. Az újság a tipikus angol középosztály szószólója volt. Bármelyik brit és külföldi kormányt megbírált, mindenről hírt adott és véleményt mondott. Franciaországban Napóleon idején sok újságot betiltottak. Német nyelvterületen közvetlenül Metternich kancellár ellenőrzése alatt állt a legismertebb újság, az Allgemeine Zeitung. Megalakultak a nagy hírügynökségek: a Haver Párizsban, a Wolf Németországban és a Reuter Londonban. Az első igazán népszerű lap a francia Petit Journal lett, amely 1863-ban jelent meg először és 1866-ra már 250 ezer példány kelt el belőle.⁷¹ A hírek iránti érdeklődés az európai népesség minden rétegében megnőtt. 1870-re 6000 újság jelent meg Európában, 1900-ban több mint 12 000. Az újfajta hírlapírás legjobb példája a Daily Telegraph volt Angliában. Ára csak 1 penny volt, sok hirdetést tartalmazott és 1870-re napi 190 000 példány kelt el.⁷² A sajtónak döntő jelentősége volt a közvélemény formálásában. Az általuk közvetített ideológiák megváltoztatták az emberek nézeteit, korábbi szokásaikat, életvitelüket új irányba terelték. Következésképpen a gazdag rétegből egyre többen a kávéházakban töltötték idejüket, a nincstelen szegénység nagy része pedig a kocsmákat, olcsó szórakozóhelyeket töltötte meg.

Paul Johnson írja, hogy a XX. Század elején értelmiségiek és művészek felfedezték Freud műveit és eszméit, amely így nagyon fontos közvélemény formáló ideológiává vált.⁷³

---

⁷¹ Martin Roberts: Európa története : 1992, 243.

⁷² Ld.: Op. Cit. : 244.

⁷³ Paul Johnson: A modern kor, XX. Század Intézet, Budapest 2000, 12.

Sigmund Freud (1856-1939) Bajorországban, Freibergben született. A család 1859-től Bécsben élt. Egyetemi tanulmányait 17 éves korában kezdte el, később érdeklődése a biológia és a fiziológia felé fordult. Egyetemi karrierjének azonban az egyre erősödő antiszemitizmus útjába állt. Magánpraxist nyitott, ami számára tiszte megélhetést biztosított. A tudattalan fogalmának a pszichoanalízisbe való bevezetésével megrendítette az emberbe, mint észszerűen cselekvő lénybe vetett bizalmat. A szexualitás fontosságának hangsúlyozása ezt még megerősítette. Tanainak beláthatatlan következményei lettek: alapjaiban döntötte meg a közerkölcsben mindaddig uralkodó vallásos értékrendet. A kora gyermekkor és a családi kapcsolatok jelentőségének hangsúlyozásával mind Európában, mind az Egyesült Államokban forradalmasította a gyerekek nevelését.⁷⁴

A XX. Században a városok és a városi élet fejlődése tovább folytatódott. Az infrastruktúra fejlődésével javultak az életfeltételek, megjelentek az acélból és üvegből épített irodaházak, az elegáns elővárosok. Kulturális téren a modern művészet és irodalom egyre inkább egy szűk elit kiváltsága lett, a tömegek szellemi tápláléka egyre inkább a tömegkultúra lett, amit konzumkultúrának is nevezünk. A modernizáció fejlődését csak a világháborúk szakították félbe, amelyek borzalmas katasztrófával, az anyagi értékek pusztulásával jártak. A világháborúk, a népiirtások és az atombomba feltalálása, illetve harci alkalmazása bebizonyították, hogy a modern tudománnyal az emberiség képes lett önmaga elpusztítására. Ezzel hitelét veszítette a tudományba vetett hit.

A második világháború után Európa két nagyhatalmi tömbre esett szét és a hidegháború korszaka következett. A szocialista-kommunista keleti tömb erőszakosan modernizálta az uralma alatt álló népeket és a gazdasági-társadalmi életet a mindenre kiterjedő államosítással szervezte meg. A nyugati tömbben folytatódott a kapitalizmus és a tömegkultúra, a kommunizmus enyhülési folyamatának kezdetével a nyugati tömegkultúra stílusa és termékei a vasfüggönyön át Keletre is eljutottak.

---

⁷⁴ Paul Johnson: A modern kor, :13.

Nyugat-Európa politikai élete a liberális demokrácia és a nemzetállam szuverenitásának elmélete szellemében szerveződött. Skandináviában, a Benelux államokban és Nagy-Britanniában megmaradt a királyság, de csak mint cím, nemzeti örökség. Sok helyen az arányos képviselő elvét vezették be, többpárti koalíciós kormányok alakultak.⁷⁵ A nacionalista nézetekkel - a fasizmussal kapcsolatos általános ellenszenv miatt - mindenütt szembefordultak. Hosszú távon három folyamat figyelhető meg: a keresztény demokrácia felemelkedése, a szocializmus tengődése és a kommunizmus hanyatlása.⁷⁶

Nyugat-Európában tért hódított a politikai liberalizmus, a tömegmédia a televízió, Amerikából átvett kultúra nyomta rá a bélyegét mindenre: fellazultak a hagyományos kötöttségek, a tudomány és a művészet szabadságát mindenki elfogadta. Eltűntek ezáltal a nemzetállami sajátosságok, a szabadság elve a szabadosság irányába mozdult el. Filozófiai téren Martin Heidegger (1889-1976) és Jean-Paul Sartre (1905-1980) egzisztencializmusa vált divatossá. A marxizmus divatos maradt értelmiségiek körében még két-három évtizeden át. Döntő jelentőségű a feminizmus megjelenése. Megnyilvánulása Simone de Beauvoir könyvében alapjaiban forgat fel minden hagyományos, a családról, a nő szerepéről addig kialakult elképzelést.⁷⁷ Szintén amerikai hatásra a pszichológia, a közgazdaságtan, a szociológia és a politikatudomány vezető, meghatározó szerephez jutnak, hatásukat a tudomány más területein is éreztetik.⁷⁸ A művészet területén az új és régi formák ötvözetéből kialakult posztmodern hódít tért, elterjedésükre a nemzetközi fesztiválok adnak alkalmat. (Salzburg, Bayreuth, Edinburgh) A média felvirágzott: egyre több népszerű képes hetilap mellett azonban megjelennek a pornográf újságok is. Amerikai hatás érezhető a film, a tánczene és a divat terén is, a korlátlanul áradó kereskedelmi reklámok mindenhová eljuttatják a „popkultúrát”, amely öltözködési, szórakozási szokásokban, újfajta stílusú szórakoztató zenében nyilvánul meg.⁷⁹

---

⁷⁵ Norman Davies: Európa története, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 1011.

⁷⁶ Ld. Op. Cit. : 1012.

⁷⁷ Ld. Op. Cit. : 1013.

⁷⁸ Ld. Op. Cit. : 1014.

⁷⁹ Ld. Op. Cit. : 1015.

Meg kell említenünk, hogy talán a legrombolóbb amerikai hatás az anyagi, szellemtelen, pénzközpontú szemlélet és életérzés volt, amely minden korlátot áttört, mindenütt egyre inkább tért hódított.⁸⁰ A háború utáni, lassan növekvő életszínvonal sok addigi társadalmi feszültséget feloldott, bár a foglalkozásokon, származáson alapuló hierarchia teljesen nem tűnt el. A modernizáció növekedésével a háztartási gépek használata egyre jobban elterjedt. Nyugat-Európában a munkáscsaládok életét is megkönnyítette a gépesített háztartás, a közlekedésben az autó használata, számukra ugyanis mindez elérhető volt. Ugyanakkor természetesen a Kelet-Európai munkásság mindezt csak irigyen csodálhatta. A „jóléti állam” egészségbiztosítási rendszere, bérlakások tömeges építése az embereknek valamifajta biztonságérzetet adott, valójában azonban nem sikerült felszámolni a szegénységet. Az emelkedő bérek, az agresszív reklámok költekezésre sarkallták az embereket. A fogyasztói bőség jótékonyan hat a gazdaságra, mert serkenti a gazdasági fejlődést, de az anyagi gyarapodás céljá vált ahelyett, hogy eszköz lenne. A fogyasztói társadalomban komolytalanná válik a politika, a fiatalok pedig arra nevelődnek, hogy csak a fogyasztás és a birtoklás hozhat boldogságot, helyesebben kielégülést a boldogság helyett. Norman Davies szerint a fogyasztói társadalom ideológiája tulajdonképpen materializmus és sokkal hatékonyabb, mint a keleti kommunista propaganda.⁸¹ Tény, hogy a fogyasztói társadalom az élvezetre és az anyagiakra helyezi a hangsúlyt, ezért természetesen vont maga után az erkölcsök meglazulását. A modern ideológiáknak és a fogyasztói társadalomnak köszönhetően pedig bekövetkezett az a jelenség, amely a XX. Században az utolsó, de talán leghatékonyabb csapást mérte a hagyományos erkölcsökre, az egyházra és a konzervativizmus minden társadalmi bázisára: az 1960-as évek szexuális forradalma, amelyet a fogamzásgátló tabletták általános elterjedése és a velük járó propaganda indított el. Megjelentek a lázadó fiatalok hippie és beat-mozgalmai és az ezekben élő, vagy ezek hatása alatt felnőtt generációk számára egyre kevésbé számított szégyennek a házasságon kívüli szex, a házasságon kívüli szülés, a homoszexualitás, a válás és az együttélés.

---

⁸⁰ Norman Davies: Európa története, 1016.

⁸¹ Ld. Op. Cit. : 1017.

A vallási élet pedig ezalatt feltűnően visszaszorult. A társadalomnak a XIX. században kezdődött elvallástalanodása folytatódott és a kereszténység ezerötyszáz év óta először kisebbségi eszme lett Európában.⁸²

Ilyen társadalmi és eszmei közegben került megrendezésre a II. Vatikáni Zsinat, 1962-től 1965-ig, ünnepélyes megnyitása pedig 1962. október 11-én történt.

---

⁸² Norman Davies: Európa története, 1017.

Az egyház válasza

A modernizáció folyamata elvitt tehát minket abba a közegbe, amelyet ipari társadalomnak, illetve fogyasztói társadalomnak nevezünk, de – amint megállapítottuk – a modernizáció ezzel egyáltalán nem fejeződött be. Minden kutató egyetért abban, hogy társadalmunk „tudásalapú társadalom”, pluralista és már olyan magas fokon technicizált társadalom, ahol el sem tudjuk képzelni életünket gépek nélkül. A mai ember szinte teljesen audiovizuális világban él, ahol a hivatali munkától kezdve a szórakoztatásig és a nevelésig mindent elektromos szerkezetek végeznek, vagy legalábbis egyre nagyobb mértékben segítenek. Általánossá vált a fogyasztói jólét és úgy tűnik, a világ minden országa a jóléti társadalmak példáját szeretné követni. Úgy tűnik, immár semmi sem állhat a modernizáció útjába az emberiség jóléte és közboldogsága felé. Sokat hallunk ugyan a terrorizmusról vagy a környezetszennyezésről, mint rettegett közellenségekről, de ezek nem olyan veszélyek, amelyek alapjaiban megrendíthetnék a modern, jóléti társadalmat. Senki sem kíván visszatérni a múlthoz, hanem mindenki elfogadja, hogy az emberiségnek fejlődnie kell, ki kell emelkednie történelméből, hogy létrehozhassa a racionalista progresszívizmus által kigondolt új embert. Vagy ha azt nem is, de legalább tanuljunk a múltból, hogy semmiféle régi hibát ne kövessünk el újra. A modern, nagyvárosi civilizáció közvéleményének hivatalos optimizmusa ez, míg a társadalom mélyrétegeiben egészen más erők munkálkodnak. A létbizonytalanság, a nihilizmus, a depresszió, a kiszolgáltatottság, az üres élvezethajszolás és az ifjúság egyre fokozódó nevelhetetlenségének sötét erői ezek, amelyek azt tanúsítják, hogy a modern társadalomnak mélységesen rossz a közérzete. Egyre többen hangoztatják, hogy az európai társadalom súlyos válságban van. A modern ideológiák földi mennyország létesítésére töreksenek, mert a transcendenciát feloldják az immanenciában, az egyház tanítása pedig a legjobb gyógyír a modern civilizáció lelki, szellemi és erkölcsi válságára. Ezért felbecsülhetetlenül fontos: hogyan válaszolt az egyház a modernizáció kihívására.

Az egyház válaszában értelmezésében az a legfontosabb, hogy nyomon követve a különböző megnyilatkozásokat kiderüljön, mennyire volt képes az egyház „haladni” a megváltozott korral, mennyiben igyekezett megfelelni a hívek igényeinek és végülis sikerült-e közös nevezőre jutnia a modernizációval, amelynek szellemi téren legfontosabb jellemzője volt az egyház elleni támadás és a nagyvárosi tömegek eltávolodása a vallástól.

A XIX. század kezdetén, a Szent szövetség korszakában az egyház alkalmasnak látta a helyzetet, hogy a francia forradalom szörnyű megrázkódtatása és a napóleoni háborúk zűrzavara után helyreállítsa hatalmát. Ezért nevezhetjük VII. Piust, XII. Leót és VIII. Piust restaurációs pápáknak. Ők a Szent szövetség politikusa, elsősorban Metternich hercegre és a hegemoniát élvező Ausztriára támaszkodva felújították a trón és az oltár szoros szövetségét és a forradalom előtti állapot visszaállítását remélték, a világi fejedelmek pedig egyetértettek velük, mivel az egyházban természetes szövetségesükre találtak a forradalmárokkal szemben.⁸³ Nagyon fontos kiemelni, mert ez az egész egyház jövőjét meghatározta, hogy Rómában két irányzat volt abban a kérdésben, hogy a hite és tekintélye megőrzésében az egyház hogyan járjon el. Volt egy konzervatív, tradicionális tábor, amely minden régi privilégiumhoz és formához ragaszkodott, ők voltak a zelantik. A másik tábor, akiket tévedés lenne liberálisnak nevezni, inkább engedelkenyek és a politikai helyzethez alkalmazkodók voltak, a problémákat tárgyalásos úton kívánták rendezni és hajlandók voltak engedni bizonyos időszakos igényeknek, amennyiben ezek a hitet nem veszélyeztetik. Ők voltak – nevük is utal a felfogásukra – a politicantik. A politicantik tehát egyezkedni akartak a polgárosuló társadalom elvárásaival, a zelantik viszont a Szent szövetség erejében, politikai hatalmában bízva azt hitték, hogy lehetséges egy új, homogén, katolikus társadalom felépítése. A zelantik, ahogyan Szántó Konrád megmagyarázza – nem tudtak különbséget tenni az egyházi és állami rend időleges alkotóelemei, valamint időleges szerkezete és az örökformák, örök igazságok között és nem tudtak alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz.⁸⁴

---

⁸³ Dr. Szántó Konrád: a Katolikus Egyház története II. kötet Ecclesia, Budapest 1984, 352.

⁸⁴ Ld.: Op. Cit. : 352.

VII. Pius pápa elsősorban arra törekedett, hogy rendet teremtsen a háborúktól feldúlt egyházban, korszerűsítse a kormányzást és növelje az egyház valláserkölcsei tekintélyét. A modern ideológiákra való válasz szempontjából nagyon fontos tette volt, hogy a „Solicitude omnium Ecclesiarum” bullájával helyreállította a jezsuita rendet, mivel a jezsuiták az ellenreformáció óta a legnagyobb mesterei a keresztény hit tudományos kiművelésének. Elítélte a szabadkőművességet, mivel ez a titkos társaság volt a felvilágosodás nézeteinek egyik legnagyobb terjesztője. A hívek számára népmissziókat alapított, a papság számára lelkigyakorlatokat szervezett. 1816. július 6-án kibocsátotta az Egyházi Állam új alkotmányát, amelyet Consalvi bíboros dolgozott ki. Az abszolutista szellemben írt alkotmány ellen a szabadságot, polgári átalakulást és az olasz nemzeti egységet követelő titkos carbonári (szénégető) mozgalom felkelést robbantott ki 1817-ben, amit az osztrák hadsereg vert le. VII. Pius 1821-ben betiltotta a carbonári mozgalmat, kinyilvánítva ezzel ellenszenvét a haladó gondolkodás iránt és létrehozta ellene a sanfedista mozgalmat (szent hit), amely a hit védőinek társadalmi és fegyveres egyesülete volt. Példáját nyújtotta a megbocsátásnak is, mert menedéket adott Napóleon üldözött családtagjainak. 1823. november 2-án pedig összeült az a konklávé, amelynek határozata előre sejteti, hogy a XIX. század nagy részében az egyházra a hagyományos tekintélyhez ragaszkodó, bezárkózó magatartás lesz jellemző. Ezen a konklávén ugyanis a zelantik kerültek többségbe. Az új pápa, XII. Leó a társadalmi nyugalanság megszüntetését és a hitélet fejlesztését tűzte ki célul és ennek érdekében szigorú intézkedéseket léptetett életbe. Az Egyházi Állam területén fokozta a rendőrségi ellenőrzést és súlyos büntetéseket szabott a titkos társaságokban való részvételért. A pápa követe, Rivolosa bíboros összesen 508 embert ítélt el, hetet halálra, tizenháromat életfogytiglan, negyvenegyet háromtól húsz évig tartó kényszermunkára, ötvenháromat húsz évig terjedő börtönre, hatot életfogytiglan tartó börtönbüntetésre.⁸⁵

XII. Leót VIII. Pius követte a pápai trónon. Rövid ideig uralkodott, de az ő idejére esett az 1830-as francia forradalom. VIII. Pius nem kívánta a frissen helyreállított francia egyházat veszélybe sodorni, ezért elismerte Lajos Fülöp, a „polgárkirály” törvényességét és ez okos döntés volt, mert így folytatódott a francia egyházi viszonyok konszolidálódása.

---

⁸⁵ Ld.: Op. Cit. : 354.

1830-ban forradalmi hullám söpört végig Európán, így egyáltalán nem volt kedvező a helyzet, hogy az egyház felvehesse a párbeszédet a modern ideológiákkal. Az egyház a hagyományos módszerrel próbálta lecsendesíteni a forradalmat és nem akart hallani a megváltozott kor igényeiről. VIII. Pius 1830-ban meghalt, összeült a konklávé, a pápaválasztást pedig nagyban befolyásolta az osztrák követ, aki kifejezetten ezt az utasítást kapta Metternichtől: „annak a bíborosnak a megválasztását kell elősegítenie, akiben megvan a tetterő, az abszolutisztikus hajlam és nem fog meghátrálni a korszellem politikai örültségei előtt, hanem bátran szembeszáll a demokráciával és a forradalommal és mindkettő terjedését elsősorban saját államában gátolja meg.”⁸⁶

Így választották meg XVI. Gergelyt és az ő nevéhez fűződik az első fontos vita a modern ideológiákkal. XVI. Gergely pápasága idején lépett fel a francia származású Lamennais abbé, aki számos hívő értelmiségi követőjével együtt nyitni akart a modernizmus felé. Lamennais csoportja a liberalizmus elveit kívánta összeegyeztetni a katolicizmussal és nézeteinek a „L’Avenir” (A jövő) című újságjában adott hangot. Úgy gondolta, ha az államot és az egyházat elválasztják egymástól és levezetik a vallás, a tanítás, a sajtó és a politikai élet szabadságát, az egyház elválík a korhadó régi rendtől és a fejlődés útjára léphet. XVI. Gergely válaszul kiadta a *Mirari vos* – kezdetű enciklikát, amelyet az egyházi tanítóhivatal 1832 augusztus 15-én bocsátott ki. XVI. Gergely a liberalizmus vallási terén indifferentizmusként jelölhető meg, ami vallási közömbösséget jelent. Keményen fel is emeli szavát ellene: „Most a rossz másik, legbősegebb forrását kutatjuk, amely bánatunkra az egyházat jelenleg sújtja, az indifferentizmust, vagyis azt a helytelen véleményt, hogy a hit bármilyen megvallásával a lélek képes az örök üdvösséget elnyerni, ha az erkölcsök helyes és tisztességes szabályát megtartja. És a közömbösségnek ebből a legposhadtabb forrásából ered az a képtelen és tévelygő nézet, jobban mondva dőreség, hogy a lelkiismeret szabadságát bárkinek tulajdonítani kell és arra bárki jogot formálhat.

---

⁸⁶ Ld.: Op. Cit. : 358.

Ennek a legártalmasabb tévedésnek készít utat a véleményeknek az a teljes és mértéktelen szabadsága, ami széleskörűen lábra kelt az egyházi és világi dolgok romlására. Sokan a legarcátlanabbul azt is mondogatják, hogy ebből a vallás számára valamilyen előny származik. „Pedig hát lehet-e rosszabb halála a léleknek, mint a tévedés szabadsága?” – mondta Ágoston.⁸⁷ A liberalizmus mai helyzetét végiggondolva a pápa igen helyesen látta meg, hogy a liberális, önkényes vallásszabadság közömbösséghez vezet és nagyon ideillik Szent Ágoston mondása is. Akkoriban azonban politikailag ésszerűtlen lépés volt Lamennais abbét és társait elítélni, mert jobb lett volna, ha a liberalizmus zászlajából kifogják a szelet egy Lamennais abbé segítségével megteremtendő szabad katolikus közvéleménnyel, míg az egyházi renden és a hitelveken nem változtattak volna. XVI. Gergely azonban egyszerű szerzetes létére nem értett a politikához, így Lamennais és barátai eltávolodtak az egyháztól. Ettől fogva szabadon hirdette eszméit és bár hitét nem veszítette el, az egyházzal végleg szakított. Lamennaisnak igaza volt abban, hogy az egyház számára szükséges alkalmazkodni a megváltozott körviszonyokhoz, de meg lehet érteni a pápát is, aki attól félt, ha teret enged Lamennais nézeteinek – az akkori forrongó közhangulatban – kitör a forradalom az egyházban is. A liberalizmus megítélésében az a probléma, hogy az emberi jogokat, amelyek a személyekre vonatkoznak, valamint a politikai célkitűzéseket, amelyek nem szorosan vallási természetűek, össze lehet egyeztetni az egyház tanításával, a vallással kapcsolatos nézeteit azonban már nem.⁸⁸ Elsősorban a racionalista progresszívizmusnak azt a nézetét, hogy Isten nincs, vagy az észbeli és történelmi haladás miatt nincs rá szükség, vagy hogy az erkölcsi normák nem természetfeletti eredetűek, hanem a társadalmi szerződés folyamán jönnek létre szabadon szerződő egyének között, de azt sem, hogy minden vallás és minden felekezet egyenlő. Azért nem, mert ezek a nézetek a világ és az ember totális szekularizációjához vezetnek, az egyház pedig végleg elfordulna természetfeletti küldetésétől, ha magáévá tenné őket, mivel ezzel egy emberek által kitalált, kizárólag emberi igényeket kielégítő, szolgáltató szervezetté fokozná le magát.

---

⁸⁷ Fila Béla-Jug László: Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, Örökmécs Alapítvány, Kisterenye-Budapest 1997, 489.

⁸⁸ Dr.Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története II., 359.

XVI. Gergely halála után a bíborosok ismét két pártra szakadtak, a „merevek” és a „szelídek” pártjára. Ez alkalommal a „szelídek” tábora került többségbe és olyan bíborost választottak meg, akit XVI. Gergely semmiképpen nem javasolt volna utódjául, mivel igen liberálisnak tartotta. Ő volt Giovanni Maria Mastai Ferreti, aki IX. Pius néven lépett trónra. IX. Pius nem akarta folytatni a merev, bezárkózó egyházpolitikát és reformokat vezetett be. Demokratikus szellemben megreformálta az Egyházi Állam alkotmányát, mert bevezette a kétkamarás képviseletet, képviselőkre bízta a törvények és az adók megszavazását, az alsóházi képviselők megválasztását a népre bízta, a felsőház tagjainak kinevezését a pápa hatáskörébe juttatta és a kettő fölé állította szenátusként a bíborosi testületet. Úgy érzem, kulcsfontosságú témánk megértéséhez, hogy mikor történt ez. Az alkotmányt 1848. március 14-én adta meg a pápa országának. Szántó Konrád szerint a reformokra túl későn került sor, ráadásul a radikális változásokat követelő forradalmárok szemében ez még csak a kezdetet jelentette.⁸⁹ A pápának tehát feltett szándéka volt megegyezni a politikai modernizációval és párbeszédre törekedett a demokratizálókkel, biztosítva az ehhez szükséges politikai fórumot. Jó szándékú lépéseit úgy viszonozták a modernizáció képviselői, hogy a titkos társaságok, főként a szabadkőművesek eszeveszett politikai agitációba kezdtek, aminek hatására a felizgatott tömegek egyre többet követeltek, amit a pápa már nem teljesíthetett. Úgy látszik, a politikai modernizáció szervezői, illetve szellemi vezetői elejét akarták venni az egyház és a modernizálódó világ kompromisszumos megegyezésének és az egyházat az elpusztításra ítélt régi renddel társították. Ezért folytatták az agitációt a pápai reformok után is, mivel nekik nem volt szándékukban megegyezni. A pápa nem volt hajlandó Károly Albert szárd királlyal együtt hadat üzeni Ausztriának, amikor kitört a szabadságharc, így az egyház minden népszerűségét elvesztette. Amikor pedig a forradalmat az osztrákok leverték, IX. Pius nem akart többé demokratikus kormányzásról hallani, mivel az események arról győzték meg, hogy a liberalizmus csak felforgatást és vallásgyűlöletet jelent. A pápaság eleget tapasztalta a „nagy” francia forradalom idejében, hogy mire számíthat egy győztes forradalomtól. A forradalom után már csak az idegen francia katonaság segítségével lehetett a pápai kormányzatot fenntartani, az olasz egységért folyó harcok idején pedig a pápaság még súlyosabb helyzetbe került.

---

⁸⁹ Dr. Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története II., 363.

A Szárd-Piemonti királyság miniszterelnöke, Camille Cavour egyházellenes politikát folytatott. Száműzték az országból a jezsuitákat, sok kolostort feloszlattak és a klérust megfosztották a papi kiváltságoktól. A királyt, II. Viktor Emanuelt 1861. március 17-én Olaszország királyává kiáltották ki. A pápa minden olyan kompromisszumos megoldást visszautasított, amely rendezhette volna az Egyházi Állam és az új olasz állam viszonyát. Ennek következménye az lett, hogy az Egyházi Állam megszűnt és a pápának le kellett mondania minden világi hatalmáról. Bármilyen sérelmes volt ez a világ katolikusainak, így sokkal jobban megmutatkozott az egyház egyetemessége, mivel ettől fogva a pápának egyetlen gondja a lelki ügyek és a világegyház irányítása lett. IX. Pius fokozott figyelmet fordított a modern ideológiákra. Körleveleiben vitába szállt velük és elítélte őket. Közülük ebből a szempontból legfontosabbak a „Qui pluribus”, a „Quanta Cura” és a hozzácsatolt Syllabus-jegyzék, amely 80 pontban megfogalmazva tartalmazza a modern kor minden tévedését. Ezek közül többet a kor körülményei hívtak életre, ezért ezeket az egyház ma már másképpen értékeli. Az Egyházi Tanítóhivatal 1846. november 9-én adta ki a „Qui pluribus” kezdetű körlevelet. Ebben élesen bírálja a racionalizmust: „Jól tudjátok, hogy a keresztény névnek ezek a dühödt ellenségei nem szégyellik nyilvánosan azt hirdetni, hogy a mi vallásunk szentséges titkai csak emberek kiagyalt koholmányai és hogy a katolikus egyház tanítása ellenkezik az emberi társadalom javával és érdekeivel, sőt magának Krisztusnak és Istennek a megtagadásától sem rettennek vissza...Ebből következőleg nyilvánvalóan visszás és csalárd érvelésmóddal sohasem szűnnek meg az emberi ész erejére és kiválóságára hivatkozni, azt kiemelni Krisztus szent hitével szemben és vakmerően azt fecsegni, hogy a hit ellentmond az észnek.”⁹⁰ Abban az időben napirenden voltak a titkos társaságok által terjesztett rölapok egyházellenes gyalázkodásai. Így nem szabad meglepődnünk azon, hogy a pápa ilyen kemény hangot ütött meg.

---

⁹⁰ Fila Béla-Ing László: Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, Örökmécs Alapítvány, Kisterenye-Budapest 1997, 495.

A továbbiakban kifejti a hit és az ész helyes viszonyát: „Bár ugyanis a hit az ész fölött áll a kettő között mégsem lehet igazi nézeteltérés vagy ellentmondás, mivel mind a kettő az igazságnak ugyanazon változhatatlan és örök forrásából, Istentől származik és aki a legjobb és legnagyobb és így egymást kölcsönösen segítik, amennyiben a helyes ész kimutatja, védi és oltalmazza a hitnek az igazságát, a hit pedig megszabadítja az ész minden tévedéstől.”⁹¹ A pápa elítéli körlevelében a kommunizmust is, bár bővebben nem ír róla, csak annyit mind, hogy a kommunizmus tanítása ellenkezik a természetjoggal és ha egyszer elfogadják, alapjaiban felfordul mindenféle emberi közösség.⁹² Következő körlevelében, a „Quanta Cura”-ban, amelyet 1864. december 8-án bocsátottak ki, a pápa jól kifejti a modern társadalom és a keresztény hit ellentétét. „Ezért ahol társadalom eltávolodott a vallástól és elutasította az isteni kinyilatkoztatás tanítását és tekintélyét vagy az igazságosság és az emberi jog igazi fogalma sötétségbe burkolódik és elvész és a valódi igazságosság és a törvényes jog helyébe az anyagi erő lép, ebből világos sokan miért merészelik teljesen lebecsülve és alábecsülve a józan ész legbiztosabb alapelveit együttes erővel nagy hangon hirdetni: a nép akarata amely a közvéleményben, ahogy mondják, vagy más módon válik nyilvánvalóvá, alkotja a legfőbb törvényt.”⁹³ Ezzel a pápa azt fejezi ki, hogy a nép, vagyis a sokaság akaratára csak olyan társadalomban merül fel a szükség, amely elfordul természetfeletti vonatkozásától és a hatalmat az anyagi erők veszik át. Ahol azonban ez történik, ott az ösztönök hatalma érvényesül és az igazságosság, valamint az emberség rögtön feledésbe merül, bármennyit is beszél róluk a közvélemény. Következő mondatával pedig, amely a fogyasztói társadalomra vonatkozik, szintén helyes megállapítást tesz: „Valóban, vajon ki nem látja és érzékeli világosan, hogy a vallás és valódi igazságosság kötelékeitől eloldott emberi társadalom teljességgel semmi más törvényt nem követ, mint csakis kedélyének zabolátlan kívánságát: kiszolgálni élvezeteit és kényelmét?”⁹⁴ Ezzel a pápa egyértelműen szembehelyezkedett a racionalista progresszívizmussal és a modern társadalommal.

---

⁹¹ Fila Béla-Ing László: Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, 496.

⁹² Ld.: „Qui pluribus, 2786.

⁹³ Fila Béla-Ing László: Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, 516.

⁹⁴ Ld.: Op. Cit. : 516.

A továbbiakban a pápa veszedelmes tévedésnek nyilvánítja a kommunizmust és a szocializmust. Szemükre veti a modern gondolkodóknak, hogy a családot és az oktatást kizárólag a polgári jogból eredeztetik és ezzel az a céljuk, hogy az egyház tanítását és befolyását kiiktassák az ifjúság neveléséből. Elítéli az egyházi hatalomnak a polgári hatalom függésébe vonását.⁹⁵ A pápa tehát erőteljes kritikát fejtett ki a liberalizmussal szemben, elítélte a modern eszméket és megparancsolta: „hogya azokhoz az Egyház minden fia minden esetben úgy is közeledjék, mint elítélt, tilosnak nyilvánított é kárhoztatott tanokhoz.”⁹⁶ Ezzel belátható, hogy az egyház és a modernizálódó világ között súlyos feszültség támadt. Nagy visszhangot keltett a közvéleményben 1868-ban, hogy a pápa 1869. december 8-ra egyetemes zsinatot hirdetett meg. Ez volt az I. vatikáni zsinat. A különböző országokból érkezett püspökök a Szent Péter Bazilikában gyűltek össze a pápa hívására. A gyülekezet összesen 764 tagból állott. A zsinat megnyitását nagy feszültséggel teljes várakozás előzte meg, ugyanis sok püspök és az egyház iránt érdeklődő viágiak az egyháznak és tanainak modern korhoz illő átalakulását várták. A pápa szándékai azonban mások voltak, mert ő a pápai hatalomnak régi, hagyományos értelemben való újraalapítására gondolt, sőt fokozni és összpontosítani akarta elődeinek hatalmát. A modern nézeteket pedig nemcsak kizárta a zsinatról, hanem keményen szembe is szállt velük.⁹⁷ A pápának erős ellenzéke támadt, amikor kiderült, hogy azért hívta össze a zsinatot, hogy a modern nézetekről szóló összes elítélő tanítását, többek között a 80 pontos Syllabus-t megerősíttesse, illetve kinyilvánítsa a római pápa tévedhetetlenségét. A heves viták 1870. július 18-ig folytak, amikor is sor került a végleges szavazásra. A püspökök ekkor már csak 535-en voltak, de a zsinat ünnepélyesen elfogadta a pápai tévedhetetlenség dogmáját. Ranke Lipót pontosan kifejti, hogyan szólt a dogma, amelyet a „Pastor Aeternus” kezdetű konstitúció tartalmaz: „. a római pápa amikor ex cathedra beszél, vagyis apostoli tekintélyében definiál vallásra és erkölcsre vonatkozó tanokat az egyetemes kereszténység számára, azon tévedhetetlenséggel bír, melyet Krisztus ígért volt egyházának.”⁹⁸

---

⁹⁵ Ld.: Quanta Cura, 2892-2896.

⁹⁶ Ld.: Op. Cit. : 2896.

⁹⁷ Ranke Lipót: A római pápák, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1889, 257.

⁹⁸ Ld.: Op. Cit. : 276.

Ranke Lipót érdekességképpen azt is megemlíti, hogy miközben a pápa a végleges szavazás napján teljes díszruhába öltözve, apostoli trónja előtt állva olvasta fel a dogmát, hatalmas zivatar vonult át a Vatikánon, elképesztő mennydörgés és villámlás közepette. Így megerősítést nyert a pápának minden modernségellenes tanítása, többek között a modern világra leginkább sérelmes Syllabus jegyzék. Ebben a pápa elítéli az abszolút és a mérsékelt racionalizmust is, az indifferentizmust, a liberalizmust, a felekezeti egyenlőséget. Az utolsó, 80. pont pedig azt mondja, hogy téves az a nézet, miszerint a pápának össze lehetne és kellene barátkoznia a haladással, szabadelvűséggel és a polgárosodással.⁹⁹ A zsinat hatására Döllinger Ignác egyháztörténész és követői eltávolodtak az egyháztól és létrehozták az ókatolikusok felekezetét. Azóta sokan értelmezték elfogultan és helytelenül a pápa tévedhetetlenségét, pedig szigorúan ki van kötve, hogy a tévedhetetlenség csak hit és erkölcs dolgában érvényes és a modern világnak mindkettőhöz igen kevés köze van. A IX. Pius szándéka az volt, hogy tanulva az egyházat ért viszontagságokból a modern, vallásellenes eszmékkel teli világban összefogja az egyházat és fenntartsa a hit és hitélet tisztaságát és ez üdvös dolog volt. Abban azonban hibát követett el, hogy az egyház – míg biztonságán és a hit tisztaságán örködött és csupán szellemi szinten kritizálta a modern eszméket – elmulasztotta a modern társadalom kritikáját, mivel nem válaszolt időben a kapitalizmus túlkapásaira és az elszegényedés problémájára. Ezen a téren azonban kiváló érdemet szerzett utóda, a XIX. század legnagyobb pápája, XIII. Leó. XIII. Leó pápa olyan személyiség volt, aki megőrizte elődei modern-ellenes, konzervatív tanítását, de szakítani kívánt a bezárkózó, hagyományra épülő egyházpolitikával. Elhatározta, hogy megmenti a modern világot. Ez irányban a középkor legnagyobb pápáját, III. Incét tartotta példaképének, mivel úgy gondolta: egyesítenie kell minden keresztény népet és államot a pápa fősége alatt.¹⁰⁰ Ez azért érdekes, mert a modern ideológiák számára a középkori egyház a legnagyobb botrányköve a történelemnek, XIII. Leó mégis III. Ince célját tartotta szem előtt, úgy, hogy figyelmét a modern világ problémáira irányította és míg III. Ince meghódítani, ő kimenteni próbálta a társadalmat abból a szakadékból, amelybe a modern ideológiák, a liberalizmus és a materializmus taszították.

---

⁹⁹ Fila Béla-Ing László: Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, 524.

¹⁰⁰ Dr. Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története, 440.

Ennek érdekében 48 körlevelet adott ki azzal a céllal, hogy kereszténnyé formálja a családi, társadalmi és állami életet. Legfontosabbak: az *Immortale Dei*, amelyik a keresztények állampolgári kötelességeiről szól, a *Rerum novarum*, amelyben a munkáskérdés keresztény szellemű megoldását hirdeti és a *Graves de communi*, amelyben a kereszténydemokrácia elveit fejt ki. XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű körlevelére az egész világ felfigyelt. A pápa ugyanis olyasmiről írt, ami igen érzékenyen érintette a liberális, Adam Smith gazdaságtanára épült monopolkapitalista társadalmat, de legalábbis annak vezetőit. A körlevél 1891. május 15-én jelent meg és nagy volt a visszhangja. A pápa már a körlevél elején helyteleníti a marxi-engelsi felfogást az államosításról: „A magántulajdonhoz az embernek természetes joga van. Arra sincs ok, hogy a szükségletek fedezését az államra bizzuk, az ember ugyanis régebbi, mint az állam, miért is természeténél fogva az állam megalakulása előtt volt joga életének fenntartására.”¹⁰¹ A továbbiakban a pápa először a pénz és a magántulajdon helyes használatáról szól: „különbség van a pénz jogos bírása és jogos használata között..ha már most azt kérdezzük, hogy e használat milyen legyen, az Egyház habozás nélkül ekképp felel: az ember ne tekintse a jószágot sajátjának, hanem közösnek, azaz közölje azt szükség esetén könnyen másokkal.”¹⁰² Hogyan érthette ezt a pápa? Nyilván nem úgy, hogy a tulajdonosoknak kötelező minden javukat szétosztani! A pápa üzenete az, hogy mivel az istenhit egyik alapja az alázat, a tulajdonosnak tudnia kell, hogy végső fokon a világ minden java Istené. A tulajdont tehát az ember használatra kapja Istentől, mivel Isten szereti az embert és bőkezűen osztogatja neki a világ javait. A tulajdonosnak azonban viszonznia kell ezt a szeretetet és hasonló szeretettel kell lennie a szegények iránt, mint ahogyan Isten szereti őt, mert tulajdonnal ajándékozta meg. A következő fejezetben a munkából fakadó jogokat fejt ki a pápa, még hozzá úgy, mint az élethez való jogot: „Mert életben maradni mindenkinek kötelessége, ez ellen vétetni bűn. Innét származik a jog mindahhoz, ami az élet fenntartásához szükséges, s amit a szegényeknek csak a munka által keresett bér nyújt.”¹⁰³ Ezzel a pápa a legreálisabban mutat rá a munkások szegénységére és kiszolgáltatott helyzetére.

---

¹⁰¹ Fila Béla-Ing László: Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, 574.

¹⁰² Ld.: Op. Cit. : 575.

¹⁰³ Ld.: Op. Cit. : 575.

A továbbiakban a pápa helyesli, hogy a munkaadó és a munkás szabadon egyezzenek meg a bérekről, de kiköti, hogy a munkabérnek elegendőnek kell lennie a munkás tisztas megélhetésére. A munkások elnyomását pedig a következő szavakkal ítéli el: „Ha a munkás szükségtől kényszerítve, vagy nagyobb baj elkerülése végett ennél keményebb feltételekbe belenyugszik, melyekbe akarva, nem akarva bele kell nyugodnia, mivel azokat ura szabja eléje, akkor erőszakot szenved, mely az igazságossággal ellenkezik.”¹⁰⁴ A körlevél súlyát fokozza, hogy tartalma az erkölcs témakörébe tartozik, amelyben a pápa tévedhetetlenül nyilatkozik. A pápa kormányzási programját az 1878. április 21-én kibocsátott „Inscrutabili Dei consilio” körlevele tartalmazza, ami azért nagyon fontos, mert ebben jelenik meg először, hogy: „az egyházat és a kultúrát összhangba kell hozni, a modern világot újból kereszténnyé, a keresztény életet pedig modernné, korszerűvé kell formálni.”¹⁰⁵ Ennek szellemében fejtette ki tanítását XIII. Leó a keresztény közéleti elvekről az Immortale Dei kezdetű körlevelében, 1885-ben, de ilyen tárgyú körlevél a „Diuturnum illud” 1881-ben és a „Sapientiae christianae” is, 1890-ben. Az Immortale Dei-körlevelében így definiálja a társadalmat: „Az emberi természet sajátja, hogy társadalomban él: az ember ugyanis az élethez szükséges képzést és felkészülést és szellemi és lelki kiteljesedését önmagában nem érheti el, Isten gondoskodott arról, hogy emberi kapcsolatokba és közösségekbe szülessék bele, mind családi, mind társadalmi értelemben, hiszen csupán ez képes az élet tökéletesen kielégítő voltát nyújtani.”¹⁰⁶ Látható, hogy a pápa tanítása ellentétben áll a liberális doktrínával, hiszen a liberalizmus szerint a társadalom szerződés útján jön létre, szabad emberek megegyezésének eredményeként, a pápa szerint azonban a társadalom az emberi természet Isten által alkotott közösségi megnyilvánulása és nem szabadon, saját döntése által lesz az ember a társadalom tagja, hanem beleszületik. A pápa szerint a közhatalom nem önmagából ered, hanem Istentől, az állam is és az egyház is Isten alkotása és úgy viszonyulnak egymáshoz, mint az ember teste és lelke és ehhez méltó kapcsolat is kell, hogy legyen köztük¹⁰⁷, amivel újra ellentmond a liberalizmus nézeteinek és a materialista felfogásnak is.

---

¹⁰⁴ Ld.: Rerum novarum, 3270.

¹⁰⁵ Fila Béla-Ing László: Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai, 574.

¹⁰⁶ Dr. Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története, 440.

¹⁰⁷ Heinrich Denzinger-Peter Hünermann: Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai, Örökmécs Kiadó, Bátorterenye 2004, 609.

A továbbiakban a pápa mégis közeledik egy kissé a haladó gondolkodók nézeteihez, mert azt írja, hogy semmiféle államformát nem kell elvetni, mert egyik sem ellenkezik a katolikus tanítással, így az olyan államforma is hasznos lehet, amelyben a nép többé-kevésbé részt vesz a közéletben s e részvétel még akár kötelesség is lehet.¹⁰⁸ Ezáltal a keresztények számára is elfogadhatóvá válik a haladó gondolkodók világrendje, a demokrácia és az egyház elszakíthatja magát a régi feudális rendtől, hogy civil egyesületi életet és közvéleményt teremtve beintegrálódjon a polgári társadalomba, hívei aktívan részt vehessenek a politikai életben. Mégsem mondhatjuk, felidézve a Syllabus-jegyzék utolsó pontját, hogy az egyház összebarátkozott volna a haladással és a szabadelvűséggel, mivel a pápa hű maradt elődei konzervatív elveinek nagy részéhez. A pápa nem a kapitalista társadalmat kívánta támogatni, hanem csak ki akart vele egyezni és alkalmazkodni akart hozzá, hogy a nyugati népeket kereszténnyé tehesse¹⁰⁹ és kifogja a szelet a modern ideológiák vitorláiból. A modern ideológiákkal való vitát az is jelzi, hogy XIII. Leó 1879 augusztus 4-én megjelent „Aeterni Patris” kezdetű körlevelével arra utasította a katolikus tanárokat és tudósokat, hogy Aquinói Szent Tamás filozófiáját felújítva és továbbfejlesztve hozzanak létre olyan tudományos rendszert, amely megteremti a hit és az ész összhangját és megakadályozza a tudományok elvilágiasodását, valamint képes megváltoztatni az új kor bölcseleti problémáit.¹¹⁰ Szent Tamás korában még nem létezett ateizmus és mivel mindenki elfogadta Isten létét, a legtöbb filozófus azt gondolta, Isten léte velünk született tudás, így elvetették a természetes ész érveit Isten bizonyítására. Szent Tamás viszont azt mondta, hogy igenis lehetséges, sőt be is kell bizonyítani Isten létét a természetes ész segítségével.¹¹¹ Amint a modern ideológiákról szóló fejezetben írtam, a racionalista progresszívizmus mechanikusan szemléli a dolgokat, csak az érzékileg tapasztalható és előre kiszámítható dolgokat tekinti valóságosnak és a mechanikus szerkezeteket, gépeket, hajókat, stb. létrehozó mérnök szemével látja a világot.

---

¹⁰⁸ Ld.: *Immortale Dei*, 3174.

¹⁰⁹ Dr. Szántó Konrád: *A Katolikus Egyház története*, 441.

¹¹⁰ Ld.: *Op. Cit.*: 441.

¹¹¹ Bolleritz Pál-Gál Ferenc: *Aquinói Szent Tamás filozófiája és teológiája*, Ecclesia, Budapest 1987, 19.

Szent Tamás szerint azonban az emberi értelem az egész létre irányul, így attól, hogy alapvetően a testi-anyagi valóság a megismerés természetes tárgya, az emberi elme megragadja a szellemi lényeket is a dolgokban. Tehát annyiban, ahogyan a teremtettesti létezők Istenhez viszonyulnak és ezt a viszonyt ki is nyilvánítják az értelem számára hozzáférhető módon, így rajtuk keresztül lehetséges Isten megismerése is, bár ez az ismeret kevés és tökéletlen.¹¹² Erre a filozófiára támaszkodva mondja ki már az I. vatikáni zsinat a „Dei Filius” kezdetű konstitúciójában, amely a racionalizmus tévedése ellen is szól, hogy az ismeretnek elvre és tárgyra nézve is két különböző rendje van, az egyik a természetes ész területe, a másik pedig az istenhité, a teremtettesti dolgok pedig szintén kétfélek: a természetes ész által megismerhető dolgok, illetve a csak hit által megismerhető isteni misztériumok.¹¹³ XIII. Leó a többi egyházi tudományt is fejlesztette. 1881-ben és 1883-ban megnyitotta a Vatikáni Levéltárat a kutatókért és ezzel nagy szolgálatot tett a történettudománynak. A szentírástudomány fejlesztésére 1893. november 18-án kiadta a „Providentissimus Deus” kezdetű körlevelét, amelyben a szentíráskutatókat a Biblia kutatására biztatja, megadva hozzá az irányelveket.¹¹⁴ A keresztény politikáról, illetve a kereszténydemokráciáról az volt a véleménye, hogy az egyháznak nem szabad nyílt politikai harcokba bocsátkoznia, mivel az egyháznak a mindenki felett álló szent és sérthetetlen vallást kell hirdetnie, nem szabad politikai párttá degradálódnia. Mivel azonban a politika nem az egyház, hanem az állam hatáskörébe tartozik, megengedte a katolikus híveknek, mint állampolgároknak, hogy szervezkedjenek és küzdjenek azért, hogy a keresztény igazságosság elvei érvényesüljenek a társadalomban. Így alakulhattak meg az ún. klerikális pártok, amelyek a katolikus tanítás gyakorlatba való átültetését tették programjukká, de nem voltak közvetlenül függő viszonyban a Szentszékkal. Ezen a téren sajnos kivételt képezett Olaszország és Franciaország, mivel itt a szabadkőművesekkel kapcsolatban álló burzsoá-liberális kormányok kitiltották az egyházat a politikából.

---

¹¹² Ld.: Op. Cit. : 64-65.

¹¹³ Ld.: „Dei Filius”, 3015.

¹¹⁴ Dr. Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története, 444.

Az elmondottak alapján láthatjuk, hogy az egyház és a modernizációvitája leghevesebben XIII. Leó pápa idején zajlott és az egyház vesztesként került ki belőle. A pápa élete vége felé egyre konzervatívabblott és keserű csalódás gyötörte amiatt, hogy nem sikerült megnyernie a keresztény hit számára a modern világot.¹¹⁵ Azért nem sikerülhetett, mert az egyház nem rendelkezett politikai hatalommal, a munkáskérdésben későn emelte fel szavát a szegényekért, mivel ebben az időben már majdnem minden munkás a marxista tanok híve volt és nem utolsósorban azért, mert a városiasodó társadalom modern közvéleménye erősebb volt az egyház tanításánál, nyomasztó túlereje miatt. A pápa politikai aktivitásra való biztatására azonban felvirágzott az egész XIX. század folyamán kialakult katolikus egyesületi élet. Nagyon sok egyesület jött létre vallási, karitatív, kulturális és társadalmi céllal és ez, a tévedések elítélése és a hittudomány szenttamási, újskolasztikus megújítása után a harmadik legfontosabb válasza volt az egyháznak a modernizációra. Vallási egyesületek: missziós egyesületek, a kegyserkészítő és az Oltáriszentség imádását és a Szűzanya tiszteletét ápoló és terjesztő egyesületek, pl. a Szeplőtelen Szűz Mária gyermekeinek társulata. Karitatív egyesületek: a legfontosabbak az 1833-ban alapított Páli Szent Vince egyesület, 1840-ben Trierben alakult meg a Szent Erzsébet egyesület, 1846-ban megalakult Elberfeldben Adolf Kolping atya egyesülete, amely Katolikus Legényegylet néven az egész világon elterjedt, ma Kolping-Szövetségnek hívják. A katolikus tanulók támogatására létrejött az Albertus Magnus-egylet és számos más egyesületet is alapítottak a népoktatás, a tudomány és a katolikus hit terjesztése érdekében. A vallás védelme, a hit erősítése és más egyházi célok érdekében jött létre a Katolikus liga az egyház védelmére, a Katolikus Unió és az egyik legrégebb katolikus szervezet, a Katolikus Akció. Az egyesületi élet, mai kifejezéssel a civil szervezetek tevékenysége úgy válaszol a modernizáció kihívására, hogy egyesíti a komoly szentségi hitéletet, a demokratikus szellemet és a nyilvánosság terében való társadalmi, közéleti tevékenységet. Az egyesületek pedig nem számítanak politikai pártoknak, így ott is létrehozták őket, ahol katolikus pártok alapítása tiltva volt.

---

¹¹⁵ Ld.: Op. Cit. : 444.

A felsoroltakon kívül sok más katolikus szervezet is működik és tevékenységükről nagyon sokat lehetne írni. A modern ideológiák tévedéseinek elítélése és a hittudomány megújítása azonban egy fájdalmas, kedvezőtlen körülményben összetalálkozott. Ez a körülmény a modernisták fellépése volt. A modernizmus olyan irányzat, amely a hittudományt a modern ideológiák felhasználásával kívánta megújítani és a modern kor követelményeihez igazítani. Egyik legfontosabb művelője, gondolkodója volt ennek az irányzatnak Alfred Loisy. Legfőbb tanításai, felfedezései – Szántó Konrád felsorolása szerint – a következők voltak: a teremtés és a vízözön története annyira hasonlít a babiloni mítoszokra, hogy nem lehet belőlük a hitet történetileg igazolni, a Pentateuchus mai formájában nem Mózes korában keletkezett, a Biblia szerzői saját koruk felfogása szerint gondolkodtak és nem történelmet, hanem vallási igazságokat fejeznek ki. Azt is tanította, hogy a dogmák tartalma történelmi korok szerint változik és fejlődik, a hit Krisztusa nem azonos Jézus Krisztussal mint történelmi személlyel, a történelemnek pedig nem lehet a tárgya Jézus feltámadása, hanem csak a Jézus feltámadásába vetett hit, amelyet fokozatosan tisztáztak. Loisy a szentírás-magyarázat terén helytálló megállapításokat is tett, azonban többi nézetét az egyház már nem fogadhatja el anélkül, hogy hamis következtetésekre sodródnánk. A modernista vallási nézetekből levonható tanulság ugyanis agnosztikus és immanentista.¹¹⁶ Az agnoszticizmus a racionalizmus származéka, mert szerinte Istentől nem lehet tapasztalatunk, megismerhetetlen a kritikai ész számára. Az immanentizmus pedig a freudizmus veszélyét hordozza magában, mivel ha a hit és a dogmák is emberi eredetűek, nem külső kinyilatkoztatásból származnak, így a vallásból nem marad más, mint az ember tudatának, illetve tudatalattijának terméke. A modernisták tehát nem tudták tanaikat összhangba hozni az egyház tanításával, így az egyház abból a célból, hogy megakadályozza a tévedések beszivárgását, elítélte nézeteiket. A modernizmus és minden modern ideológia elvetését és elítélését X. Pius pápa - aki XIII. Leó halála után lépett trónra – megerősítette az 1910. szeptember 1-én kibocsátott Antimodernista esküvel.¹¹⁷

---

¹¹⁶ Dr. Szántó Konrád: A Katolikus Egyház története, 464.

¹¹⁷ Szövegét ld.: Heinrich Denzinger-Peter Hünermann: Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai, 681-683.

Az egyház modernizálódásra adott válaszában van egy negyedik területe is, ahol X. Pius kezdte meg a korszerűsítést. Ez a szentségi élet, a liturgia és az egyházfegyelem megújítása, tehát az egyház belső élete. X. Pius, akit jámborsága és lelki gazdagsága miatt X. Szent Piusként ismerünk, megreformálta az egyházjogot és a liturgiát, ezzel könnyebbé, emberközelibbé tette a katolikus vallás gyakorlását. Az egyházi ünnepek közül sokat eltörölt és Krisztus-központúvá tette az egyházi évet. Az egyház jog terén elsősorban a bűnök és az egyházi büntetések enyhítésével tette a modern ember számára élhetőbbé a katolikus hitet. X. Pius és utódai azonban nem folytatták XIII. Leó nyitási politikáját, így az egyház tanítása és a modern nézetek a XX. század nagy részében nem közeledtek egymáshoz. Az egyház nem tudta megakadályozni az I. és a II. világháború kirobbanását, amelyek a történelem legborzasztóbb vérontásai voltak. Ezen azonban nem csodálkozhatunk, mivel az egyháznak gyakorlatilag nem volt már politikai hatalma, a XX. század világháborúi és kegyetlen diktatúrái pedig a modern eszmék győzelmei és művei voltak, mivel a modern ideológiák szabadították el az ember tudatalattijában rejlő ördögi és vadállati erőket azáltal, hogy a vallást félreállítva az embert tették meg minden dolog mértékének. Az I. világháború kimenetele politikailag az egyház számára is jelentős volt, mivel az I. világháborúban vereséget szenvedtek és összeomlottak azok a nagyhatalmak, amelyek a politikai konzervativizmus és az egyház politikai befolyásának védőbástyái voltak. Ezek: az orosz, az osztrák és a német monarchiák, amelyeket a demokratizmus alapelve váltott fel.¹¹⁸ Ezzel a nézettel nagyjában-egészében egyetért László András is, csak ő a megszűnt monarchiák között megemlíti a Török Szultánátust is. Az ő meglátása az, hogy az I. világháború hadicéljai közé tartozott az Antant részéről az is, hogy csapást mérjenek minden olyan politikai rendszerre, amely támogatja a tradicionális világnézetet.¹¹⁹ Mivel bizonyos, hogy a konzervatív, tradicionális világnézetet elsősorban az egyház tanítása képviselte, az egyház és a modern eszmék közötti vita szempontjából ezt is fontos megemlíteni. A pápát nem vonták be az 1918-as béketárgyalásba – nyilván azért nem, mert felemelte volna a szavát a Versailles-ben és Trianonban kötött rablóbéke ellen és nem vették fel a Népszövetségbe sem.

---

¹¹⁸ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, Osiris Kiadó, Budapest 2000, 515.

¹¹⁹ Dr. László András: Solum Ipsum, Kötet Kiadó, Nyíregyháza 2000, 78.

A modern eszmék között feltűnt a rasszista fajelmélet, amely a darwinizmus és a materializmus keveréke volt és a náci hozzáadták az ősi germán múlt utáni vágyakozást. Így lett belőle materialista atavizmus, amelyet egyszerűbben újpogányságnak is nevezhetünk. Ezzel a szemlélettel vette át Hitler a hatalmat Németországban és kezdte meg világhódító hadjáratát. A 20-as évek közepén Lenin, később Sztálin vezetésével létrejött a bolsevista, marxista proletárdiktatúra, a kommunizmus, amely Oroszországot a rettegés birodalmává változtatta és amelynek módszereit Hitler is lelkesen alkalmazta. Ezek a diktatúrák és eszmék harcosan vallásellenesek voltak és az egyháznak minden vonalon sokat ártottak. A nagy diktatúrák csak abban különböztek a XIX. század modernségétől, hogy a vallásellenes világnézetet erőszakos szervezetek útján terjesztették és juttatták érvényre¹²⁰ és ez a materialista gondolkodás nagy térhódítását eredményezte. A diktatúrák eszmeiségének a vallással való konfliktusát legjobban László András mutatja be: „egy vallásellenes ellenvallás az államvallás szintjére emelve: ez volt a materialista ateizmus a bolsevista terror országaiban.” A XX. század nagy világháborúi, gyarmati háborúi és diktatúrái egy időre az egyház új hőkorszakát teremtették meg, mert sok száz és ezer hívő halt mártírhálált hitéért kivégzőosztag előtt, kínzókamrában vagy koncentrációs táborban. A pápák és az egyház mélyen elítélték a diktatúrákat nemcsak vallásellenességük, hanem emberi jog és emberiségellenes rémtetteik miatt is, de fennállásuk ideje alatt kénytelen volt megegyezni velük a hívek élete és a hit hirdetése érdekében. A XX. század második felére világossá vált - mivel a nagy világégések ellenére 1945 után folytatódott a modernizáció és a tömegek eltávolodása a vallástól – hogy az egyháznak változtatnia kell korábbi magatartásán. Az egyház egészen az 1960-as évekig konzervatív hitvédelemben és népegyházban gondolkodott. A népegyház idejében olyan társadalom vette körül az embert, amely egységesen azonos, keresztény értékrendet képviselt. Az embernek így viszonylag egyszerű volt keresztényként létezni. Napjainkban azonban minden egységes látásmód megszűnt, vallásilag és erkölcsileg is, a modern társadalmat olyan szemlélet uralja, amely gyökeresen ellentétes az egyház tanításával.

---

¹²⁰ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, 518.

Tomka Ferenc nagyon jól jellemzi ezt a helyzetet: „A mai liberális világnézetű és erkölcsű társadalomban a keresztény olyan helyzetbe került, mint a Föld lakója, ha az ózonréteg kilyukad, vagy egyenesen megsemmisül felette.”¹²¹ Az egyháznak pedig – a történelmi fejleményekből láthatóan – be kell rendezkednie a modern társadalomban, el kell fogadnia, hogy az emberek nagy része elutasítja vagy szabadosan értelmezi a vallást és a hagyományt. Ahogyan a tudományban is beszélnek paradigmaváltásról, erre van szüksége az egyháznak is. Ez azt jelenti, hogy az eddig természetesnek tartott alapelveket, axiómákat újra kell gondolni, a megváltozott körülményeknek megfelelően. Ezek a megfigyelések vezették el 1959-ben XXIII. János pápát a II. Vatikáni Zsinat meghirdetéséhez. A pápa 1959. január 25-én jelentette be, hogy egyetemes zsinatot kíván összehívni. Előkészítő bizottságot és szakbizottságokat hozott létre, hogy begyűjtse és kiértékelhesse a mindenhol érkező zsinati javaslatokat, hogy törvénytervezetek legyenek belőlük. XXIII. János a zsinat megnyitása előtt elzarándokolt Loretóba és Assisibe és a Szűzanya és Szent Ferenc közbenjárását kérte, hogy a zsinat munkája sikeres és áldásos legyen. A II. Vatikáni Zsinat 1962. október 11-én megnyílt és a pápa megnyitó beszédet mondott. Ebben megjelölte a zsinat összehívásának legfőbb célját: az egyház belső életének a mai viszonyok és igények szerinti megújítása. Részletesebben: az isteni kinyilatkoztatást kell közelebb hozni a mai emberhez és a cél nem a tévedések elítélése, hanem a keresztény tanítás világos és meggyőző erejű kifejtése, valamint az egyház egységének az igazság szellemében való előmozdítása.¹²² Ennek szellemében kezdődött a zsinat munkája. Az egyik legnagyobb, legnemzetközibb zsinaton 1041 európai, 956 amerikai, 300 ázsiai és 279 afrikai főpap vett részt. Fontos megemlíteni, hogy a modern kor eszméi és kihívásai miatt – akár a XIX. századi zsinatokon – most is két irányzat képviselte magát: a progresszista haladók és a konzervatív integristák. Az első általános ülés október 13-án volt, ekkor választották meg a megvitatandó kérdések kidolgozásával megbízandó szakbizottságok 160 tagját. A püspökök elsősorban saját jelöltjeiket indíthatták a választáson, így világosan látszik, hogy szemben az I. Vatikáni Zsinat egyházpolitikai helyzetével itt az összegyűlt püspökök akarata sokkal jobban érvényesülhet.

---

¹²¹ Tomka Ferenc: Új evangelizáció, Szent István Társulat, Budapest 1999.

¹²² Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, 520.

A bizottságokba tehát 41 amerikai, 19 ázsiai, 7 afrikai, 20 olasz, 16 francia, 11 német, 10 spanyol, 5 lengyel és 21 egyéb nemzetiségű pap jutott be és ezzel már a zsinat kezdetén a progresszisták kerültek többségbe. A zsinat nyelve a latin volt, a vatikáni sajtóiroda rendszeres tájékoztatást adott a világlapok tudósítóinak a zsinat eseményeiről.¹²³ XXIII. János már nem érte meg a zsinat második ülőszakát, 1963. június 3-án, Pünkösöd reggelén, hosszú betegség után halt meg. Utóda VI. Pál lett, aki 1963. szeptember 29-én folytatta a zsinatot a korábbi elvek alapján. Ezen az ülőszakon két konstitúciót fogadtak el, a szent liturgiáról szólót és a tájékoztatási eszközökről való határozatot. A zsinat befejezéséig volt még két ülőszak, majd a zsinat záróülésén kihirdették az összes zsinat eredményét, amelyet 16 zsinati okmányban, 4 konstitúcióban, 9 dekrétumban és 3 deklarációban fejtettek ki.

A modernizáció szempontjából a legfontosabb zsinati dokumentumok: „Lumen Gentium”, „Sacrosanctum Concilium”, „Inter Mirifica”, „Dignitatis Humanae”, „Gaudium et Spes”. Ahhoz, hogy megnyugtatóan tisztázzuk az egyházi és a modern világ viszonyát, tudnunk kell, hogyan értelmezi a zsinat magát az egyházat. Ehhez a zsinat első konstitúcióját, a „Lumen Gentium” című okmányt hívjuk segítségül. Ezt a konstitúciót a zsinat harmadik ülőszakán vitatták meg. A „Lumen Gentium” jól megválaszolja azt a konkrét és nagyon időszerű kérdést, mi szükség van arra, hogy intézmény ékelődjön – az emberi gyengeség annyi vonzatával – Isten és ember közé, miért nem elég az, ha minden ember maga keres kapcsolatot a lelkiismerete szavából és a kinyilatkoztatásból megismert Istennel. Azonban az egyházat elsősorban mint misztériumot mutatja be, ez pedig azt jelenti. Hogy elsősorban nem felelet akar lenni minden kérdésre, hanem felszólítás a titokról való elmélkedésre¹²⁴. Az egyház mibenléte jól kitűnik a következő idézetből: „Az egyetlen közvetítő Krisztus, látható szervezetségben alapította meg és tartja fenn szüntelenül szent egyházát, amely a hit, a remény és a szeretet közössége ezen a földön, általa árasztja mindenkire az igazságot és a kegyelmet.

---

¹²³ Karl Heussi: Az egyháztörténet kézikönyve, 657.

¹²⁴ A II. Vatikáni zsinat tanítása, Szent István Társulat, Budapest 1975 28. Szerkesztette: Dr. Cserháti József

De nem kell két valóságnak tekintenünk a hierarchikus szervekkel ellátott társaságot és a kegyelmi közösséget, a földi egyházat és a mennyei javakban bővelkedő egyházat: ezek emberi és isteni elemekből álló egyetlen összetett valóságot alkotnak, amelyet ezért kitűnő analógia alapján a megtestesült Ige misztériumához szoktak hasonlítani.”¹²⁵

Az egyháznak ilyen meghatározása egyértelműen szembehelyezkedik a modern felfogással, mivel azonosítja a hit természetfeletti igazságát a látható egyház társadalmi valóságával. Márpedig ezt a kettőt a modern szemlélet mindig elszakítja egymástól, számos formában.

A modern gondolkodás számára, amely Isten nélkül vizsgálja a dolgokat abszurdum, hogy egyszerre állhat valami isteni és emberi elvekből. Ha azonban meggondoljuk, hogy Jézus Krisztus tökéletesen Isten és tökéletesen ember is, ez egyértelműen biztosította Neki azt a jogot, hogy tanítását rábízza egy szervezetre mivel tudjuk, hogy az emberi történelemben nem létezik vallás egyház nélkül. Jézus mint Isten tökéletesen tisztában volt a mi emberi gyengeségeinkkel és lehetőségeinkkel. A modernizáció szempontjából viszont az is fontos, amikor az okmány azt említi, hogy: „az egyház viszont, mely bűnösöket foglal magába, egyszerre szent is és folytonos megtisztulásra is szorul, a bűnbánatnak és a megújulásnak útját járja szüntelenül.”¹²⁶ Ez az egyháznak egy olyan identitása, amelyre eddig nem volt példa. Mivel a modern ideológiák nagyon szeretik szembeállítani az egyház küldetését és tanítását esetleges tetteivel, a konstitúció ezért emeli ki, hogy az egyház is bűnös emberekből áll. Ezzel pedig nagy engedményt tesz a modernizációnak, mert hiszen tudjuk, hogy a „bűnös” kifejezés pusztán a bűnre való hajlamra értendő. A valóságban pedig ez csak annyit jelent, hogy nem lehet mindenki szent, de ha maga Jézus sem tulajdonított ennek döntő jelentőséget – hiszen tudta, hogy egyházának lesznek majd hibái és bűnei – miért éppen mi akadnánk fenn rajta? Annak pedig, hogy az egyház folytonosan a megújulás és a megtisztulás útját járja, nemcsak a II. Vatikáni Zsinat a példája, hanem a történelem folyamán minden igaz keresztény tanító tevékenysége, valamint minden szent és szerzetes örök példát nyújtó szentségi élete.

---

¹²⁵ L. G. I. fejezet. VIII. rész

¹²⁶ L. G. I. fejezet. VIII. rész

Az egyházban amikor szükség van rá, mindig megjelenik valaki, aki a tisztító és megújító erőt képviseli. Az egyház hasonlítható a Holdhoz, amely nem világít úgy, mint a Nap, de mégis a Naptól kapja fényét és bár nem mindig látható teljes nagyságában és sokszor takarják sötét fellegek, mégis az egyetlen fényforrás, ami a sötétségbe borult világnak életet ad. Miután bemutattuk, hogyan értelmezhető az egyház, a következő fontos kérdés: hogyan kell viszonyulnia a mai világhoz, hogy el ne szakadjon az emberektől és ugyanakkor Isten országának hiteles közvetítője legyen. Ehhez lesz forrásunk a "Gaudium et Spes" (Öröm és Remény)- c. zsinati dokumentum. A konstitúció szerkesztői a valóság leíró elemzéséből indultak ki és az értékelést emberi és keresztény nézőpontból végezték el. Az iránymutatás pedig a kinyilatkoztatásból fakad és a krisztusi eszmény felé mutat. Ha a teológia és a tan oldaláról fejtik ki a témát, nem sikerül egzisztenciálisan megragadni a valóságot. Ha viszont a valóságból indulnak ki szociográfiai módszerrel, akkor nehéz hozzátenni a kinyilatkoztatás keresztény üzenetét.¹²⁷ A döntés nehéz volt. Mindent egybevéve ötször tárgyalták újra, míg végül a Szentatya jóváhagyta. Mondanivalóját leginkább az emberi személy méltóságáról vallott nézete fejezi ki: „Hívők és nem hívők csaknem egybehangzó véleménye az, hogy mindent az ember életében kell elrendezni, minthogy az ember áll a földi lét középpontjában és csúcsán. De mi is az ember? Sok és különféle, sőt egymásnak ellentmondó nézetet vallott és vall önmagáról. Van úgy, hogy mindenek felett álló zsinórmértéknek teszi meg magát, máskor viszont a kétségbeesésig megy el önmaga leértékelésében, innen ered tanácsstalansága és szorongása. Az egyház mélyen átérzi ezeket a nehézségeket, de a kinyilatkozó Isten tanításának birtokában olyan választ tud adni rájuk, amely megrajzolja az ember valóságos helyzetét, megmagyarázza gyöngeségeit és ugyanakkor helyesen felismerteti méltóságát és hivatását¹²⁸. Már az első mondat mutatja, hogy az egyház mennyire szolidáris a modernizáció céljával, az emberi élet jobbításával, azonban nagyon reális képet rajzol az emberről, mert kiemeli pozitívumát, nevezetesen hogy ő áll a földi lét csúcsán, de nem titkolja gyengeségeit sem. Abban viszont ellentétben áll a modernizmus szellemiségével, hogy azt tanítja: csak az Isten tanítása adhat ez ember helyzetéről valóságos képet. Ez pedig rögtön feltételez mindent, amit a modernizmus elítél.

---

¹²⁷ A II. Vatikáni Zsinat tanítása, 420.

¹²⁸ G. S. I. fejezet, 21.

A konstitúció ugyanúgy vélekedik az emberi szabadságról is: „az ember csak szabadon fordulhat a jó felé. Igazuk van tehát kortársaimnak, amikor nagyra értékelik a szabadságot és személyesen keresik. Gyakran azonban helytelen módon élnek vele, jogcímül használják arra, hogy mindent megtehessenek, ami jólesik, még a rosszat is. Pedig az igazi szabadság éppen az Istenhez való hasonlóság fönséges jele az emberben.”¹²⁹

A modernizmusnak is fontos mondanivalója az emberi szabadság. Az egyház ehhez kíván hasonlítani amikor helyesli a szabadságra való törekvést, tehát ellenzi a kényszert és a manipulációt. Ez tiszteletreméltó törekvés, de a modernizmusnak más a mondanivalója. Az egyház az Istenhez való hasonlósághoz köti a szabadságot, a modernizmus pedig mindig csak „emancipációt” ért az ember szabadsága alatt.

Ez azt jelenti, hogy a modern szabadság tárgya nem az igazi szabadság, hanem a minden kötöttségtől való görcsös megszabadulási vágy. A zsinat folyamán az egyház a „Dignitatis Human”-c. okmányban elismerte ugyan a vallási és lelkiismereti szabadságot, de erről a politikai, közéleti küzdőtéren most is nagy viták zajlanak. A „Gaudium et Spes” konstitúcióban lelhető fel az egyháznak azon szándéka is, hogy szembe nézzon saját hibáival, és önkritikát gyakoroljon. Az ateizmus taglalása közben ugyanis kimondja, hogy létrejöttek a hívők is okozói lehetnek.

Egyrészt azzal, hogy saját vallási, társadalmi és erkölcsi életük fogyatékos, másrészt pedig akkor, ha Istenről és a vallásról rossz képet kialakítva, a tanítást meghamisítva adják elő.¹³⁰

Ez az első pillantásra nagyon merész megnyilatkozásnak tűnik az egyház részéről, mert így könnyen kétségbe vonható a hit tanításának tekintélye azonban, ha meggondoljuk, hogy a modern ideológiák mind vallásos formájú és valláspótlékként jöttek létre, rájövünk, hogy ez így szükségszerű.

A világ újraevangelizálása közben tehát-a zsinat tanítása alapján- figyelembe kell venni az ember személyes szabadságát, tisztában kell lenni azzal, hogy a hívők sem tökéletesek és azt, hogy a hitetlenség, vallástalanság célja akár őszinte istenkeresés is lehet.

---

¹²⁹ G.S.I. fejezet, 21.

¹³⁰ G.S.I. fejezet, 19.

Van a zsinatnak egy olyan dokumentuma is, amelynek tanítása viszont egyértelműen modernizálja az igehirdetést és felkészíti az egyházat, valamint a híveket a modern világ közéletében való részvételre.

Ennek címe „Inter Mirifica”- határozat a tájékoztató eszközökről.

Már első mondataiban méltatja és nagyra becsüli a technika vívmányait, elsősorban a tömegkommunikációs eszközöket. Tanításának lényege az, hogy az egyháznak fel kell használni a tömegkommunikációs eszközöket az Evangélium hirdetéséhez és azt is leszögezi, hogy ezekkel felelősen kell bánni.

Mert az egyház azt is tudja, hogy: Az emberek a teremtő Isten szándékai ellen a saját romlásukra is használhatják őket, sőt anyai szorongással, fájdalommal látja azt a sok kárt, amely nagyon is gyakran éri a társadalmat helytelen használatuk következtében.¹³¹

VI. Pál pápa is beszélt róla egy nyilatkozatban, hogy a sajtó világviszhangját el kell ismerni, és nem lehet elítélni a sajtószabadságot, ahogy azt XVI. Gergely tette 1823-ban. Az egyház számára is fontos, hogy a hírekről, eseményekről mindenki értesüljön és megfelelő magyarázatot kapjon. A katolikus sajtónak is szüksége van kitűnő újságírókra, és modern felszerelésekkel ellátott szakemberekre, hogy a világgal folytatott párbeszéd minél eredményesebb és gyümölcsözőbb legyen. Különösen fontos megemlíteni még a hit közlésének szempontjából, hogy a zsinat a „Sacrosanctum Concilium”-c. konstitúciójában engedélyezte a nemzeti nyelvek széleskörű használatát a szentmisén.¹³²

Összefoglalva tehát; a kereszténység megújulását azzal segítette elő a II. Vatikáni Zsinat, hogy a világgal való viszonyban a békés párbeszédet hirdette meg az ellenségeskedés és a szembenállás helyett, és nagy figyelmet fordított a modern tudomány eredményeinek elismerésére és felhasználására. Tette mindezt úgy, hogy miközben semmiféle engedményt nem tett a modern ideológiák tévtanításainak.

---

¹³¹ I.M. Előszó.2.

¹³² SC.I. fejezet, 36.,2.§

Összegzés

A modern ideológiákról még sokat lehetne írni, mert nagyon sok van, és sok vonatkozásban érintik a mai életet. Azért emeltem ki mégis a racionalista progresszivizmust elsősorban, mert a felvilágosodás nézeteiből ered, és így ez az eszme a modern gondolkodás legrégebb megnyilvánulása, a modern társadalmi tudat kulcsa. Talán szokatlan, hogy a három legnagyobb modern ideológiaként a liberalizmust, a freudizmust és a marxizmust emeltem ki, és a racionalista progresszivizmusból származtattam őket. Ezek azért részei a racionalista progresszivizmusnak, mert valamennyi egyet ért a progresszivizmussal az észelvőségben és a haladásban, csak éppen más és más lépcsőfokait képviselik a progresszivizmus által meghirdetett fejlődésnek. A modern társadalom politikai és szellemi közegét, közvéleményét, társadalmi tudatát és a tömegek hangulatát alapvetően ez a három ideológia határozta meg. A történeti fejezetben azt kívántam bemutatni, hogyan épült fel a modern társadalom, mivel a modern társadalom a modern eszmék élettere, és ha a társadalom, a gazdaság és az élet nem formálódtak volna modernné, a modern eszmék sem éltek volna sokáig. Az egyház válaszában azt mutatom be, hogy az egyház, történetiségében nézve hogyan reagált a modern eszmékre. Az egyház tanítására és a hívek hitére a bemutatott ideológiák jelentették a legnagyobb veszélyt, és jelentik ma is. Ha a modernizáció nem járt volna nagy tömegek elvallástalanodásával, a hagyományok kiveszésével és az erkölcsök általános megromlásával, az egyháznak kevesebb kifogása lett volna vele szemben. Az erkölcsi romlás és az elvallástalanodás – persze nem feltétlenül kéz a kézben járva - , nem jöhetett volna létre ezen ideológiák nélkül. A jelenkori embert nem a modern élet, nem a modern vívmányok használata, hanem a modern ideológiák és a nekik köszönhető elvallástalanodás teszik modern emberré. Az egyház válasza, ahogyan a pápai enciklikákból megismertük, a XIX. században és a XX. század elején kemény hangú, elítélő volt, és konzervatív a hittudomány, valamint a hitélet terén. A II. Vatikáni Zsinaton az egyház a szükséges reformokat bevezetve hozzáigazította magát a modern körülményekhez és a fejlődő tudományokhoz, de a ma uralkodó, hegemoniát élvező liberalizmus hívei közül sokan ma is biztosítják, hogy a modernizáció eszmeisége egyház- és hitellenes legyen. Az egyház ez utóbbiakkal nem békélhet meg, mert a világ javát csak az üdvösséggel összhangban tudja képviselni. A vita folytatódik, ha modern eszközökkel és modern körülmények között is, de a régi frontvonal mentén. Hálásan köszönöm a témavezető atya segítségét és türelmét.

Tanítási tervezet

Egy képzeletbeli, hittan szakköri foglalkozás

Témakör:	Egyház a modern világban.
Tanítási anyag:	Az egyház szociális tanítása
Nevelési cél:	Az oktatási cél valóra váltásával a tanulókat az egyház szociálisan érzékeny, cselekvő tagjaivá tenni.
Oktatási cél:	Bemutatni, miért fontos a hit megélésében az egyház szociális tanítása, pápai körlevelek alapján megismertetni azt a tanulókkal.
Didaktikai feladat:	Alkalmazó ellenőrzés, új ismeretszerzés, alkalmazó rögzítés.
Szemléltetés:	Filmvetítés, Szentírás.

Az óra menete	Módszerek
<p>Órakezdő ima: Miatyánk...</p> <p style="text-align: center;">I.</p> <p style="text-align: center;">Alkalmazó ellenőrzés</p> <ul style="list-style-type: none"> Milyen feladatai vannak a keresztény embernek? Gyakorolni kell a hitet misehallgatással, mindennapi imátsággal, szentségekhez járulással, bibliaolvasással. Elég mindez ahhoz, hogy hiteles keresztények legyünk? Ez még nem elég, a hitet jótettekre kell váltanunk, hogy ahogyan Jézus is tanította, gyümölcseinkről ismerjék fel, hogy jó keresztények vagyunk. Hogyan válthatjuk a hitet jótettekre? Elsősorban az irgalmasság testi cselekedetei alapján. Kérném, hogy olvassuk fel őket a szentírásból. Tehát ki lehet az az ember, akivel úgy kell tennünk, mintha Jézussal tennénk? Tulajdonképpen bármelyikünk lehet az, minden ember. Kik voltak azok, akik Jézust legjobban szerették, és akik közül a legtöbben követték őt? A szegények, akik lehettek általában véve hátrányos helyzetűek, tehát szűkösen élők vagy betegek, és a bűnösök, akiket az akkori társadalom megvetett. <p>Tehát látjuk, hogy a szegényekre még inkább vonatkozik Jézus tanítása, és Jézus fontosnak tartja az emberi megélhetését.</p> <p style="text-align: center;">II.</p> <p style="text-align: center;">Új ismeret</p> <ol style="list-style-type: none"> Ezek után tekintsünk meg egy videofilmet! A Panoráma című TV műsor kiadását a nigériai származású francia fiatalok lázadásáról. <ul style="list-style-type: none"> Hogyan értékelhetjük ezt a helyzetet? Miért szenvednek hiányt ezek a fiatalok abban, amit a Szentírásban olvastunk? Nincs munkájuk, pedig a megélhetésre az étel, ital és más javak biztosításához pénzre van szükség. 	<p>Megbeszélés</p> <p>Tanulói felolvasás: Máté evangéliuma 25,31-46</p> <p>Szemléltetés: filmvetítés</p> <p>Tanári kérdések</p>

Az óra menete	Módszerek
<ul style="list-style-type: none"> • Szegénynek minősíthetők ezek a fiatalok? Igen, egyértelműen azok, mert szegényesen élnek, nincs jövőjük, és emiatt sokan közülük bűnözésre adják a fejüket. • Vajon mit mondhatnának ők nekünk, ha elbeszélgetnénk velük? Nyilván megmondanák nekünk, talán kicsit durván is, hogy könnyű annak elítélni a bűnözést, akinek mindene megvan, és jól él. A bűnözést Jézus korában is elítélték, mert a bűn az mindig bűn. Jézust azonban azért szerették a bűnösök mert ő elítélte ugyan a bűnt, a bűnös embert azonban ugyanúgy szerette, mint bárkit, és segíteni akart rajta. Jézus tanítása az, hogy a bűnöst segítsük, hogy megjavulhasson, mert elítélni nagyon egyszerű dolog, de semmi eredményre nem vezet. Éppen ezért töri a fejét a francia kormány, hogy vajon mit lehetne tenni, hogyan lehetne ezt a súlyos konfliktust kezelni. <p>Kötetlen beszélgetés arról, hogy ki milyen megoldást ajánlana. A fő irányelvek:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Feltárni a politikusok által elkövetett hibákat. • Munkaalkalmak teremtése, tanulási lehetőségek. • A randalírozók szétosztatása, leszerelése. 	<p>Magyarázat</p>
<p>Ezek a fiatalok olyan szülők gyermekei, akik még a 60-as 70-es években vándoroltak be Európába, mint ipari munkások. Azért mondtam, hogy Európába, mert ha jól figyeltétek a műsort tudjátok, hogy ilyen zavargások nem csak Franciaországban vannak, hanem Belgiumban és Németországban is.</p> <p>2.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Milyen berendezkedésű társadalomban élünk, már a XIX. század óta? Kapitalista társadalomban. 	<p>Magyarázat</p> <p>Megbeszélés</p>

Az óra menete	Módszerek
<ul style="list-style-type: none"> • Mi a gazdaság és a hatalom alapja a kapitalista társadalomban? A tőke, tehát a pénz. • Mivel jár ez? A vállalkozások fejlődésével, tőzsdével, részvényekkel profitorientált termeléssel, stb. • Miért lehet a kapitalizmusban nagyon rég óta probléma a szociális kérdés? A kapitalista társadalom általában a tulajdonosok és a dolgozók két nagy rétegére oszlik. A dolgozó a béréből él, amit munkával keres. A vállalkozónak azonban jövedelme van, és egyre többet akar, hogy növekedjen a haszna és a versenyből ki ne szoruljon. A magas haszon azt is megköveteli, hogy a munkaerőt minél olcsóbban tudja foglalkoztatni. A munkásnak azonban az élete függ a munkájától és a bérétől. A következőkben azt fogjuk megnézni, milyen múltra tekint vissza a kapitalizmus és a munkások élete a XIX. században és a XX. század első felében. Olvassátok el, amit fénymásoltam és szétosztottam a 84. és 85. oldalon, ami alá van húzva! Megfigyelési szempont: Milyenek voltak a munkások életkörülményei? • Hogyan éltek tehát a munkások? Borzasztó nyomorban, munkanélküliségtől rettegve, állandóan harcolva bérükért, hasonlóan a mai francia lázadókhhoz. <p>Ezt csak azért olvastuk el, hogy egy kicsit visszaemlékezzünk arra, mit is tanultunk az ipari forradalomról, és a kapitalista társadalom kialakulásáról.</p> <p>A XIX. században tehát ilyen körülmények uralkodtak. Az egyház mit tehetett ilyen körülmények között a munkásokért? Az egyház mindig is törődött a szegényekkel, ahogyan az irgalmasság testi cselekedetei előírták, de a munkások szegénysége olyan siralmas volt, olyan nagy tömegek éltek a</p>	<p>Magyarázat</p> <p>Önálló munka: Martin Roberts: Európa története.</p> <p>Tanári kérdés</p> <p>Magyarázat</p>

Az óra menete	Módszerek
<p>létminimumon, vagy az alatt, hogy az egyház csak keveseken segíthetett, ráadásul az embertelen kizsákmányolás és nyomor miatt a munkások egyre többen vesztették el hitüket.</p> <p>A külvárosi kocsmák megteltek kétségbeesett, bánatukat italozásba fojtó, lázadozó emberekkel.</p> <p>Egyszer csak fellépett köztük egy szónok, aki a munkásokat forradalomra bízta, és olyan világot ígért, ahol mindenki egyenlően részesedik mindenből, ahol mindenki munkás lesz, és minden a munkásokért lesz.</p> <p>Ez az ember volt Karl Marx.</p> <p>3.</p> <p>Röviden ismerkedjünk meg nézeteivel.</p> <p>Olvassátok el a Marx-ról szóló kis fejezetet az 56. oldalon!</p> <p>Megfigyelési szempont: Hogyan kritizálja Marx a vallást?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tehát mi a vallás Marx szerint? <p>A tömegek opiuma.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mit tart az egyházzal? <p>Az egyház a kizsákmányoló osztályok szövetségese a proletáriátus elnyomásában, és maga is kizsákmányoló.</p> <p>Kötetlen beszélgetés a marxista munkásokról, a szociáldemokrata pártokról, és a kommunista diktatúrákról és arról, miben nincs igaza Marxnak.</p> <p>Tanulságok:</p> <ul style="list-style-type: none"> • A történelemben ritkán fordult elő kizsákmányolás, ahogyan azt Marx elképzei. Az egyház nem pártolja a kizsákmányolást, de a felforgatással és kegyetlenkedéssel járó forradalmakat sem, hanem igazságot akar tenni, hogy a hit fényében adja meg mindenkinek azt ami jár neki. • Marx és barátja Engels szervezték meg a 	<p>Önálló munka: Cselekvő hit. A Magyar Kolping Szövetség Kiadása</p> <p>Megbeszélés és magyarázat formájában</p>

Az óra menete	Módszerek
<p>munkásmozgalmat, ennek nyomán szakszervezetek és szociáldemokrata, kommunista pártok alakultak.</p> <ul style="list-style-type: none"> • A kommunista diktatúra kegyetlenül, emberi jogokat sértve igyekezett Marx elveit megvalósítani, milliókat pusztított el a megálmódott osztálynélküli társadalomért, de végül önmagától omlott össze. <ul style="list-style-type: none"> • Mit olvastunk, mi is volt Marx filozófiája? Milyen „izmus” az ő rendszere? A materializmus. • Mi a materializmus lényege? Az ember életét, és magát az embert is teljes mértékben a gazdasági viszonyok határozzák meg. <p>Vita a materializmusról.</p> <p>Tanulság: Az ember életében, különösen a mai világban, nagyon fontosak az anyagi, gazdasági tényezők de az emberi élet és az emberi élet céljának meghatározásához nem elégségesek az anyagiak. Az egyház soha nem ítélte el a jólétet, és soha nem magasztalta a szegénységet vagy a betegséget, és nem is ítélte el soha. Ha az egyház nem tartaná fontosnak az anyagiakat, a keresztény szerzetesek és a keresztény egyesületek nem végeztek volna annyi áldásos, karitatív munkát, és a Római Birodalom fejlett ipara, mesterségei, földművelési technikái nem maradtak volna fenn Európa számára a szerzetesek kolostoraiban. Az egyház csak arra neveli az embereket, hogy az örök üdvösség és a megigazulás reményében jobban kell törődni a lélekkel, mint a testtel. A helyes sorrend tehát ez: az egészség és az anyagi jólét jó dolog, de a harmónikus és művelt szellemi lélek még jobb, a legjobb pedig az üdvösség. Ezért az egyház és a hívők használják és fogyasztják az anyagi javakat, de nem azokat tanítják, hanem a</p>	<p>Tanári kérdések</p> <p>Megbeszélés és magyarázat</p>

Az óra menete	Módszerek
<p>hitet és a lélek üdvét. Marx tévedése abban áll, hogy ezt ő képmutatásnak fogja fel. Azonban azonkívül, hogy nagy tömegeket fosztott meg a hittől, nagy álmaiból semmi nem valósult meg. Marx nézetei nagyban hozzájárultak a mai világ elvallástalanodásához.</p> <p>4. Összefoglalás:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Milyen körülmények készíthették az egyházat a szociális tanítás kihirdetésére? <ul style="list-style-type: none"> • Kapitalista társadalmi viszonyok • A munkások felháborító, embertelen nyomora és kiszolgáltatott helyzete. • A marxista ateizmus terjedése. <p>5. Az egyház szociális tanításának bemutatása a pápai körlevelek alapján. Részletek a következő enciklikákból:</p> <ul style="list-style-type: none"> • „Rerum novarum”- XIII. Leo, 1891. május 15. • „Quadragesimo anno” – XI. Pius, 1931. május 15. <p>A szociális tanítás lényege:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Az ember természetes joga a tulajdonhoz való jog és a munkához való jog. • A pénz birtoklása jogos, de használata lehet jogtalan. • A munkabérnek elégnek kell lennie a munkás tisztességes megélhetéséhez. • Aki a szegényektől elveszi a munkát, vagy nem fizeti ki jogos bérüket, az emberi élet ellen követ le bűnt. • A gazdaság nem választható el az erkölctől. • A magántulajdonok államosítása, amit a marxisták követelnek, helytelen de az államnak joga van előírni, hogy a magántulajdon használatában mi a helyes és mi tilos. 	<p>Önálló munka és megbeszélés</p>

Az óra menete	Módszerek
<ul style="list-style-type: none"> • A gazdagok alamizsnálkodjanak, bőkezűen adakozzanak jótékony és közhasznú célokra, a nagy jövedelmeket fektessék vállalatokba, hogy munkaalkalmakat teremtsenek. • A tőkés és a munkás nem boldogulhatnak egymás nélkül, ezért a marxista osztályharc helytelen, helyette békés együttműködés kell. • A békés együttműködés érdekében foglalkozás és hivatás alapján meghatározott rendi társadalmat kell teremteni. <p style="text-align: center;">III.</p> <p style="text-align: center;">Alkalmazó rögzítés</p> <p style="text-align: center;">Kötetlen beszélgetés a felsorolt elvekről.</p> <p>Óra végi ima: „Üdvözlégy Mária...”</p>	<p style="text-align: center;">Megbeszélés</p>

Summary

I have chosen the theme of CHURCH and modernism because I think there is an argument between the Christian belief and the modern ideologies.

In our hearts, everyone wants to find GOD, but modernism talks about becoming the GOD without GOD. Modern ideologies use humanism to build modern life — as I discussed and gathered data about it. I didn't include the 19th century superpowers politics the first and Second World War either, nor the following peace agreements. I think the most important aspect is the modern mentality and world concept and everyday life of people, because the Church must work in this environment confronting itself with the modern ideologies.

I separated four groups of modern ideologies. The first that created the modern lifestyle is rationalism and early phase of capitalism. The second group includes Marxism, Freudism, Darwinism as with liberalism and nationalism. The third group deals a significant role as the source of modern thinking coming back to the age of enlightenment to Voltaire and Rousseau. Finally I discussed the theory of Communism and Nazism that had been substitute for religion too. But were so filled with hatred and its dirty deeds had been the emanation of evil forces. I emphasized the role of II. COUNCIL OF TRENT OF VATICAN that declared the conclusion of today's truth. The CHURCH must serve the modern society and the religious truths and revelation must be declared and fulfilled in a modern way.

Bibliográfia

Lexikonok:

- Magyar Katolikus Lexikon, Szerkesztette Dr. Diós István, Budapest 2004.
- A Pallas Nagy Lexikona, Budapest 1896.
- Magyar Értelmező Kéziszótár, Akadémiai Kiadó Budapest 1966.
- Filozófiai Kisenciklopédia, Kossuth Könyvkiadó Budapest 1996.
- Magyar Nagylexikon, főszerkesztő Glatz Ferenc, Budapest 1999.

Szakirodalom:

- Molnár Tamás: Az értelmiség alkonya, Akadémiai Kiadó Budapest 1996.
- Steve Jones: Darwin szelleme TYPOTEX Budapest 2003.
- Nyíri Tamás: A filozófiai gondolkodás fejlődése Szent István Társulat, Budapest 1973.
- László András: Solum Ipsum, Kötet Kiadó Nyíregyháza 2000.
- Francois Parker Yockey: Imperium, Gede Testvérek Bt. Budapest 2002.
- A Dogmatika Kézikönyve I. Vigília Kiadó Szerkesztette Theodor Schneider, Budapest 2002.
- SH Atlasz Filozófia Athenaeum Kiadó Kft. Budapest 1999.
- Albert Soboul: A francia forradalom története, Kossuth Könyvkiadó 1989.
- Molnár Tamás: A liberális hegemonia, Gondolat, Budapest 2000.
- Új rend egy új világban, dup multiplex média, Debrecen 1997.
- Muszlay István: Gazdaság és erkölcs, Márton Áron Kiadó, 1995.
- Sigmund Freud művei: Újabb előadások a lélekelemzésről, Filum Kiadó Budapest 1999.
- Hankiss Elemér: Proletár reneszánsz, Helikon Kiadó Budapest 1999.
- Egon Friedell: Az újkori kultúra története II. Holnap Kiadó Budapest 1998.

- Ludwig Feuerbach: A kereszténység lényege, Akadémiai Kiadó Budapest 1983.
- Dr. Bolberitz Pál: Hit és Ész, A Magyar Kolping Szövetség Kiadása Esztergom 1997.
- Lenin válogatott művei I. Kossuth Könyvkiadó 1977.
- Oswald Spengler: A Nyugat alkonya II. Európa Könyvkiadó Budapest 1995.
- Szántó György Tibor: Anglia története, Kozmosz Könyvek Budapest 1986.
- Az embergéptől a gépemberig, főszerkesztő Dr. Köpeczi Béla, Minerva Budapest 1974.
- Martin Roberts: Európa története Akadémiai Kiadó Budapest 1992.
- Paul Johnson: A modern kor XX. Század Intézet Budapest 2002.
- Semlyén István: Modern mítoszok Magvető Kiadó Budapest 1979.
- Norman Davies: Európa története, Osiris Kiadó Budapest 2000.